

HOOFSTUK 4

EMPIRIESE GEGEWENS

4.1 Inleiding

Die doel van die navorsingstudie was om die psigososiale aspekte van persone met gesiggestremdheid binne die werkplek na te vors en te omskryf. Hierdie hoofstuk sal op die aanbieding en analisering van die verkreeë data vanuit die navorsingstudie fokus.

In Hoofstuk 1 van hierdie navorsingsverslag is die relevansie van die navorsingstudie omskryf, sowel as die metode wat gevolg sou word om die inligting te verkry. In Hoofstuk 2 is aandag aan gesiggestremdheid as verskynsel verleen, met die klem op grade, omvang, sowel as oorsake daarvan. Wanneer op die werkplek van persone met gesiggestremdheid in Hoofstuk 3 gelet word, is dit duidelik dat psigososiale aspekte 'n rol speel in die aanpassing van sodanige persone binne sowel as buite die werkplek.

In Hoofstuk 4 word elke gevallestudie kortliks bespreek. Daarna word gemeenskaplike temas uiteengesit, geëvalueer en met data vanuit die literatuur vergelyk. Denkbeeldige name word gebruik ter wille van die beskerming, vertroulikheid en anonimiteit van die respondente.

4.2 Navorsingsmetodologie

4.2.1 Doelstellings van die navorsingstudie

Die volgende doelstelling is aan die begin van die navorsingstudie deur die navorser gestel:

- Om 'n ondersoek te doen na die psigososiale aspekte binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid wat mobiliteitsopleiding te Optima Kollege ondergaan het.

4.2.2 Doelwitte van die navorsingstudie

Deur die navorsingstudie is beoog om die volgende doelwitte te bereik:

- Om deur middel van 'n literatuurstudie en konsultasie met kundiges 'n teoretiese raamwerk saam te stel van die psigososiale aspekte van persone met gesiggestremdheid binne die werkplek na mobiliteitsopleiding by Optima Kollege.
- Om deur middel van 'n empiriese ondersoek die psigososiale aspekte na te vors van persone met gesiggestremdheid binne die werkplek na mobiliteitsopleiding by Optima Kollege.
- Om, na aanleiding van die teoretiese raamwerk en empiriese studie, gevolgtrekkings en aanbevelings te maak vir beter aanpassing binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid.

4.2.3 Navorsingsvraag

In hierdie navorsingstudie het die navorser gepoog om die volgende vraag te beantwoord:

- Watter psigososiale aspekte word deur persone met gesiggestremdheid binne die werkplek ondervind en wat is die uitgangspunt van die toesighouers en die kollegas daaroor?

4.2.4 Navorsingsbenadering, ontwerp en metodologie

Aangesien 'n verkennende ondersoek in terme van die psigososiale aspekte van persone met gesiggestremdheid binne die werkplek gedoen is, is daar van 'n kwalitatiewe benadering gebruikgemaak, waar die navorsingsvraag die ondersoek sou lei en die menings van die respondente bepalend was. Die navorser het van 'n kollektiewe gevallestudie gebruikgemaak, waar 'n kollektiewe gevallestudie gesien word as 'n navorsingstudie van verskeie gevallestudies (Fouché, 2002:275).

In hierdie navorsingstudie het die verkenning van die gevallestudies aan die hand van 'n semi-gestruktureerde onderhoudskedule deur 'n gedetailleerde en diepte-data-insamelingsmetode plaasgevind. Hierdie semigestruktureerde onderhoudskedule het die navorser voorsien van vooraf opgestelde vrae wat gebruik is as instrument om die respondent te begelei in die onderhoudvoering (Greeff in Holstein & Gubrium, 2002:302).

Skuilname is gebruik, ten einde die respondente se identiteit te beskerm. Aangesien die maak van veldnotas tydens die onderhoud die respondente kon inhibeer (Strydom, 2002b:285), is onderhoude met die toestemming van die respondente op band opgeneem. Hierdie bandopnames is woordeliks getranskriebeer en geanaliseer, ten einde meningsvolle temas aan te teken, te groepeer en in subtemas te verdeel. Hierdie subtemas is verder deur die navorser ontleed. Vergelykings, ooreenkomste en verskille tussen die verkreeë data, asook temas wat uit die getranskriebeerde onderhoude na vore gekom het, is daarna met data, verkry uit die literatuurstudie, in verband gebring en vergelyk, waarna tot sekere gevolgtrekkings gekom is.

4.3 Navorsingsbevindinge

In hierdie navorsingstudie is van nie-ewekansige steekproeftrekking gebruikgemaak. Doelgerigte steekproeftrekking is benut waar die respondente aan spesifieke kriteria moes voldoen. Vir die doeleindes van hierdie navorsingstudie was die kriteria vir die respondente soos volg:

- Persone met gesiggestremdheid:
  - vyf in getal wat gedurende Januarie 1993 tot Desember 2003 mobiliteitsopleiding by Optima Kollege te Pretoria ondergaan het;
  - van beide geslagte;
  - tussen die ouderdom van 20 tot 40 jaar;
  - Afrikaanssprekend;
  - in die volgende provinsies woonagtig: Gauteng, Mpumalanga, Noordwes Provinsie, Limpopo Provinsie en Vrystaat;
- Die toesighouer en die kollega:
  - een toesighouer by die werkplek vir elk van die vyf persone met gesiggestremdheid; en
  - een kollega by die werkplek vir elk van die vyf persone met gesiggestremdheid.

'n Totaal van 15 onderhoude is gevoer. Onderhoude met die vyf persone met gesiggestremdheid

is in Afrikaans gevoer, terwyl die onderhoude met die toesighouers en kollegas soms in Engels gevoer moes word, aangesien hulle nie almal Afrikaanssprekend is nie. Die onderhoude is aan die hand van drie verskillende semigestruktureerde onderhoudskedules met elk van die volgende gevoer: die persoon met gesiggestremtheid, sy toesighouer en 'n kollega (Bylaes D, E en F). Alvorens met die onderhoude begin is, is elk se skriftelike toestemming op 'n ingeligte toestemmingsbrief verkry (Bylaes A, B en C).

Die empiriese data verkry uit die navorsingstudie word in die vorm van vyf gevallestudies weer-gegee, saam met die onderhoude van 'n toesighouer en 'n kollega van elk. Die gevallestudies sal kortliks afsonderlik bespreek word in terme van die data verkry van elke respondent, sy toesighouer sowel as van 'n kollega. 'n Evaluerende gevolgtrekking sluit elke gevallestudie af.

Vergelykings, ooreenkomste en verskille tussen die verkreë data, asook temas wat uit die getranskribeerde onderhoude na vore gekom het, sal nie in die gevallestudies bespreek word nie, maar na afloop daarvan. Data word deurgaans met die literatuur in verband gebring.

Terwyl die data van die toesighouers en die kollegas op die psigososiale aspekte van persone met gesiggestremtheid fokus, fokus data van die respondent ook op die gesiggestremtheid as fenomeen.

4.3.1 Biografiese profiel

Tabel 4.1 verskaf 'n biografiese profiel van die persone met gesiggestremtheid.

Tabel 4.1: Biografiese profiel

Naam van Respondent	Ras en taal	Geslag	Ouderdom tans	Ouderdom met diagnose	Hoogste opvoedkundige kwalifikasie	Persentasie sig	Aantal vorige beroepe of betrekkinge bekleë	Tydperk in huidige posisie	Huidige betrekking
Corrie	Blank en Afrikaans	V	39	25	Matriek	25%	1	4 maande	Ontvangsdame
Marie	Blank en Afrikaans	V	31	26	Matriek	15%	1	1 jaar	Gesondheids-terapeut
Dries	Blank en Afrikaans	M	40	37	NTS 3	20%	7	4 weke	Ontvangs van goedere
Liza	Blank en Afrikaans	V	39	24	N 4	12%	5	5 maande	Agent in Inbelsentrum
Jannie	Blank en Afrikaans	M	22	Baba	St 8	15%	3	2 jaar	Verkoops-koördineerder

4.3.2 Gevallestudie – respondent 1

4.3.2.1 Onderhoud met persoon met gesiggestremdheid

- Biografiese inligting

Corrie is 'n blanke Afrikaanssprekende dame, 35 jaar oud en ongetroud. Sy voltooi haar skoolloopbaan aan 'n gewone hoërskool. Daarna skryf sy by die S.G. Louwrens Kollege in ten einde haarself as verpleegkundige te bekwaam, die vervulling van 'n lewensideaal. Weens medikasie wat foutiewelik voorgeskryf is, verloor sy 75% van haar sig. Corrie het ervaar dat haar gesin haar nie ondersteun het gedurende die tyd van haar diagnose en kort daarna nie. Nadat hulle egter die fase van aanvaarding bereik het, verbeter gesinsverhoudings. Corrie werk 10 jaar lank by Telkom, waarna sy medies ongeskik verklaar is. Daarna woon sy feitlik al die kursusse van Optima Kollege by. Alhoewel sy aanvanklik baie negatief teenoor Optima Kollege ingestel was, verander hierdie gesindheid en is sy tans baie positief teenoor die opleiding wat Optima Kollege bied. Corrie is tans vier maande lank werksaam as ontvangsdame by die huidige firma. Dit is nie 'n regstellende pos nie.

- Oorsaak van haar gesiggestremdheid en haar belewenis daarvan

Terwyl Corrie met opleiding besig was, verpleeg sy 'n kind met gevaarlike meningitis. Voor-komende medikasie is aan haar voorgeskryf, wetende dat sy 'n tipe 1 diabeet is. Sy het haar sig totaal verloor, maar ná laserbehandeling het dit tot 25% verbeter, waar dit stabiliseer. Alhoewel Corrie toegelaat is om haar studies te voltooi, kon sy nooit as 'n geregistreerde verpleegkundige werk nie.

Die aanvaarding van die diagnose het nie maklik gekom nie. *...om vir iemand te sê jy kan nie sien nie, is baie swaar. Mense het dit nie verstaan nie. Sy kon egter by die omstandighede aanpas. Ek sê niemand, mens kan nie sê jy aanvaar dit nie, want jy kan dit nooit aanvaar nie. Jy moet daarmee saamleef. So, ek begin nou eers begin leer om daarmee saam te leef.* Om die situasie te vererger, het Corrie se ouers nie met haar oor die gesiggestremdheid gepraat nie – hulle was van mening dat dit die situasie sou vererger. In werklikheid het hulle dit vererger deur stil te bly, aangesien die emosies met die jare al hoe meer onderdruk is. *Jy kom maar net eendag tot uitbarsting en dan is dit eintlik amper te laat.*

- Inskakeling by Optima Kollege

Volgens Corrie het haar ouers haar opname by Optima Kollege gereël. *Daar is maar net vir my gesê jy gaan na die Kollege toe.* Haar inskakeling by Optima Kollege is baie negatief beleef. Verder het sy glad nie met die ander studente gemeng nie. Volgens Corrie het sy erg aan depressie gely en sy wou geensins haar samewerking bied nie, selfs nie ten opsigte van die sielkundige of maatskaplike werker nie. *Ek het vir haar gesê hoe ek voel en sy mors haar tyd om verder met my te praat.* Aangesien sy ook nie met haar ouers kon praat nie, het sy regtig met niemand daarvoor gepraat nie.

'n Verdere aspek wat Corrie se inskakeling by Optima Kollege belemmer het, is die feit dat daar altyd via haar ouers met haar gepraat is. *Daar is nooit direk met my gepraat nie.* Corrie is totaal gekant teen die situasie waar daar via iemand anders met die persoon met gesiggestremdheid gepraat word. Sy is sterk van mening dat gesprekvoering direk moet geskied.

By Optima Kollege het sy egter vriende ontmoet, veral 'n spesiale vriend, wat 'n kardinale rol in haar motivering tot die lewe speel. *En ek dink hy's die persoon wat my so positief gemaak het. Dis waar ek hom leer ken het. So, ons gaan nou al amper so 'n jaar uit. En ek moet sê, was dit nie daarvoor nie, dink ek sou ek nie gesit het waar ek vandag sit nie.*

Corrie beveel aan dat die kursusse by Optima Kollege, waar moontlik, meer prakties gerig moet wees. *Want hulle gee jou al hierdie inligting, maar dit help nie jy het al die inligting en jy kan dit nie toepas nie. Die praktyk is baie belangrik.* Verder beveel sy aan dat die studente eerder bemagtig moet word om self 'n CV op te stel en werk te soek, as wat daar vir hulle werk gesoek word. Selfmotivering verbeter aanpassing binne die gemeenskap.

Vandag kan Corrie nie uitgepraat raak oor wat die opleiding by Optima Kollege vir haar beteken het nie.

- Werk en werkplek

Corrie werk by Telkom vanaf 1993 tot 2003. Sy beklee sedert Junie 2005 haar huidige betrekking as Ontvangsdame, nou ongeveer vier maande lank. Corrie is aangestel in 'n pos wat nie noodwendig vir 'n persoon met gesiggestremtheid geskep is nie. Sy het wel oor die nodige ondervinding beskik. Selfs in die kort tyd dat Corrie by die firma werksaam is, het hulle reeds haar potensiaal raakgesien en is sy op die *Provincial Employment Equity Committee* van die firma verkies. Hierdie komitee is uit al die rassegroepe saamgestel en hou maandeliks vergadering, *want ons moet kyk waar is daar nog tekortkominge in die sisteem. En dan ook vir bevordering van gestremdes...* Die rol wat Corrie in hierdie komitee vervul, dra by tot die versterking van haar selfbeeld, waardeur haar lewenskwaliteit verhoog.

- Psigososiale aspekte

Gesiggestremtheid word as twee uiterstes gesien: die persoon is of blind of siende. Diegene wat soos Corrie steeds 'n mate van sig het, pas nie in een van die kategorieë in nie. *Vir ons as swak-siendes is dit 'n baie moeilike plek om in te val.* Mense verstaan nie altyd dat 'n bril alleen nie gaan help nie. Sy gebruik 'n vergrootglas sowel as die program op haar rekenaar. By die werk skep dit aanvanklik 'n moeilike situasie, maar haar toesighouers en kollegas het gou daarby aangepas.

4.3.2.2 Onderhoud met haar toesighouer

Corrie se toesighouer ervaar haar as 'n persoon wat vinnig leer. Sy moet op hierdie stadium nie net die skakelbord hanteer nie, maar ook die totale ontvangs vir die firma. Die firma het nie gehuiwer om die rekenaar vir Corrie aan te pas of die nodige sagteware te koop nie. Vanaf die toesighouers tot haar kollegas en die skoonmakers is almal baie positief ten opsigte van Corrie. Sy het baie vinnig binne die kantoelopset aangepas en al die personelede leer ken, wat noodsaaklik is in die posisie wat sy beklee. *Sometimes we even forget that she is disabled. Just take her so normal.* Aangesien die werklading in die kantoor baie hoog is, is daar nie juis tyd vir kuier en die deel van persoonlike inligting nie. Aangesien die toesighouer nie bekend is met Optima Kollege nie, kon sy nie 'n aanduiding gee in watter mate die opleiding aldaar tot Corrie se voordeel gestrek het nie.

4.3.2.3 Onderhoud met haar kollega

Corrie se kollega praat met groot lof van haar as mens sowel as van haar werkverrigting. Indien sy iets nie weet nie, huiwer sy nie om te vra nie, veral waar dit die prosedures en tegniese deel van die organisasie raak. Die kollega het haar van die begin af onder sy vlerk geneem en vir haar notas gemaak oor die belangrikste inligting waarvan sy kennis moes dra. *If she doesn't understand some of the things, she will ask if she can take a message.* Sy sal dan met hom kontroleer wat die korrekte prosedure is.

Volgens die kollega is die werk by die skakelbord baie frustrerend, *because it's call after call, call after call, call after call. Sometimes, they harass her over the phone.* Soms weier die kliënte om Afrikaans of Engels te praat. Om haar te begelei om beter diens te lewer, het hy haar aan die basiese groetprosedure in Swart tale blootgestel. Geen probleme is nog deur enige kollega of toesighouer ten opsigte van Corrie ervaar nie. Corrie maak geensins misbruik van die feit dat sy gesiggestremd is nie. Alhoewel die kollega nie kennis dra van Optima Kollege en die opleiding wat sy aldaar ondergaan het nie, aanvaar hy dat sy by Optima Kollege van die sagteware van Zoom Text verneem het. *So I think, if she went to Optima, they helped her a lot.*

4.3.2.4 Evaluerende gevolgtrekkings

Vanuit die drie onderhoude blyk dit dat Corrie haar gesiggestremdheid aanvaar het en goed binne die gemeenskap funksioneer. Corrie se aanpassing by die werk word as positief deur haarself, haar toesighouer en haar kollega ervaar. Enkele aanpassings moes deur die werkgever gedoen word ten einde Corrie in staat te stel om die werk na die beste van haar vermoë te verrig. Sy beklee nie 'n regstellende pos by die werk nie. Sy maak van enkele hulpmiddels gebruik, soos 'n bril, vergrootglas en *Zoom Text* op haar rekenaar. Die toesighouer en die kollega dra nie gedetailleerde kennis van Optima Kollege nie.

4.3.3 Gevallestudie – respondēt 2

4.3.3.1 Onderhoud met persoon met gesiggestremdheid

- Biografiese inligting

Marie is 'n blanke Afrikaanssprekende dame, 31 jaar oud en ongetroud. Sy slaag in matriek en werk ses jaar lank as sekretaresse tot en met die ongeluk waarin sy haar sig op die ouderdom van 26 jaar verloor. Sy bekwaam haarself aan die einde van 2004 as Internasionale Gesondheids-terapeut aan die *Complement and Health Centre* te Pretoria. Sy werk al bykans 'n jaar in haar huidige betrekking as masseerderapeut.

- Oorsaak van haar gesiggestremdheid en haar belewenis daarvan

Daar was 'n ontploffing by Marie se werk- en blyplek. Haar woonstel was vyf meter van die ontploffing af. Die ontploffing was vir Marie, sowel as vir haar familie en vriende, 'n baie traumatiese ervaring. *Plofstof het my een oog agterin geskiet.* In die een oog het sy 15% sig, terwyl die ander oog geen sig het nie. Marie ervaar egter dat die sig in die een oog reeds verbeter het. *Want die dokter het gesê hoe meer ek my oog oefen, hoe meer gaan hy beter word.* Volgens die medici sou sy eers ná vyf jaar silhoeëtte begin sien. Binne vyf jaar sien sy reeds meer as silhoeëtte. Marie moes

verskeie operasies ondergaan, waarvan die grootste aan haar oë was. Die realiteit van die gesigverlies het baie gou tot Marie deurgedring. *Die dag in die hospitaal toe sê ek vir my suster ek wil met my hande of iets gaan werk. Want ek het besef my oë is nie meer so goed soos wat dit was nie. Alhoewel die ongeluk verskeie verliese vir Marie ingehou het, toon sy groot dankbaarheid vir wat sy behou het. Ja, maar ek lewe. So, 'n mens kan darem weer 'n yskas en al daai goeters weer koop.*

- Inskakeling by Optima Kollege

Marie en haar suster het saam die besluit geneem dat sy by Optima Kollege sou inskakel. Bykans 'n jaar nadat haar aansoek by Optima Kollege ingedien is, kon sy haar mobiliteitsopleiding ondergaan. Sy het haar inskakeling by Optima Kollege baie geniet.

- Werk en werkplek

Ná die opleiding by Optima Kollege voltooi Marie 'n tweejaar kursus as Internasionale Gesondheidsterapeut. Sy moet steeds elke jaar twee opvolgkursusse doen. Sy is egter baie positief daarteenoor ingestel en huldig die mening dat sy op hoogte van nuwe terapieë sal wil bly. Marie het self haar CV na haar huidige werkgewer geneem en navraag om 'n betrekking gedoen. Die destydse onderbestuurder was aanvanklik skepties, maar Marie het haar vermoë gou getoon ná haar tydelike aanstelling. Alhoewel sy aanvanklik baie senuweeagtig was, het sy gou in haar nuwe werkplek aangepas. Marie geniet haar werk in so 'n mate dat dit amper soos 'n stokperdjie is.

- Psigososiale aspekte

Marie sien dit as 'n uitdaging om nie met 'n wit kiere te loop nie. *Want my rede is, as ek met 'n stok loop dan is dit soos in ek het iets wat my beskerm, ek hoef nie te kyk nie. Met dit verbeter my oë. Ek glo as ek daai stok gaan hê, gaan my sig net bly soos dit is.* Marie het nie regtig kontak met ander persone met gesiggestremdheid op die dorp waar sy woon nie. Sy is wel bewus van een oom wat saam met haar in die gemeente is. Sy het steeds kontak met 'n vriend wat sy by Optima Kollege leer ken het en wat tans in Bloemfontein woon.

4.3.3.2 Onderhoud met haar toesighouer

Marie verneem by die firma of hulle vir haar werk het. *En toe het ons besluit om haar maar 'n kansie te gee. Ons het altyd masseurs nodig hierso, so. So het ons haar in diens geneem. Na bykans 'n jaar is die firma nog nie spyt dat hulle haar in diens geneem het nie. Sy is 'n wonderlike mens. Sy is so positief in die lewe, en ons wens ons kan almal soos sy wees. Marie word positief deur haar kollegas ervaar. Almal is baie lief vir haar, van die skoonmaker tot ons. Ons is almal baie lief vir haar en baie beskermend oor haar.*

Marie se werkverrigting word as buitengewoon beskou. Indien die toesighouer haar versoek om na-ure te werk, huiwer sy nie. Sy hou nie daarvan om ledig te wees nie. Marie is nie die firma se eerste kennismaking met 'n persoon met gesiggestremdheid nie. *Ek het al met mense met gesiggestremdheid hier gewerk wat rêrig hulleself jammer gekry het, die heel tyd, en daaragter weggekruip het. Marie doen dit glad, geheel en al nie.*

Die toesighouer is bewus van die feit dat Marie opleiding by Optima Kollege ondergaan het. Wat die volledige inhoud van die opleiding was, is egter nie bekend nie. Opsommend word Marie soos

volg deur haar toesighouer ervaar: *Sy is 'n pragtige persoon, baie goed aangepas, baie selfstandig. Sy doen dinge op haar eie. Ek sien haar gereeld. Sy bly op haar eie in 'n woonstelletjie en sy gaan gereeld op haar eie alleng na die winkels toe en so aan. Sy is vir ons almal 'n inspirasie op die einde van die dag.*

4.3.3.3 Onderhoud met haar kollega

Volgens Marie se kollega werk hulle baie goed saam met haar. Aangesien hulle feitlik altyd vol bespreek is, is kuierkanse beperk tot 'n kansellasie van 'n afspraak. Rustye kom ook nie ooreen nie. Hy is bewus van die feit dat Marie opleiding by Optima Kollege ondergaan het, maar dra nie kennis van die inhoud daarvan nie.

4.3.3.4 Evaluerende gevolgtrekking

Vanuit die drie onderhoude blyk dit dat Marie haar gesiggestremdheid aanvaar het en goed binne die gemeenskap funksioneer. Marie woon in haar eie woonstel en stap werk toe. Marie se aanpassing by die werk word as positief deur haarself, haar toesighouer en haar kollega ervaar. Sy beklee nie 'n regstellende pos nie. Sy maak van enkele hulpmiddels gebruik, soos 'n bril en 'n vergrootglas. Die toesighouer en die kollega dra kennis van Optima Kollege, maar gedetailleerde inligting ontbreek.

4.3.4 Gevallestudie – respondēt 3

4.3.4.1 Onderhoud met persoon met gesiggestremdheid

- Biografiese inligting

Dries is 'n blanke Afrikaanssprekende man, 40 jaar oud en getroud. Hy slaag in matriek (N3) aan 'n Hoër Tegniese Skool, waarna hy NTS 3 as elektriesien aan 'n Tegniese Kollege behaal. Dries is getroud en die vader van twee kinders.

Nadat Dries skool verlaat het, gaan hy weermag toe. Daarna kwalifiseer hy as elektriesien en werk ongeveer 20 jaar lank by verskeie firmas, onder andere ook vir homself. Op die ouderdom van 37 het Dries 'n breinoperasie ondergaan, waarna hy sy sig verloor het. *Ek het 'n gewas laat afhaal van my brein af en toe't die dokter nie dreinerings ingesit nie. Drie dae na my operasie was ek by die huis gewees, volle sig, in al twee oë. En ek was 'n halfuur by die huis, toe wil my kop ontplof as gevolg van vog wat opbou in my brein. Ek's teruggejaag hospitaal toe, dreinerings is ingesit en die senuwees is beskadig van my oë. Gedurende die tyd dat Dries die breinoperasie ondergaan het, beklee hy die pos van Senior Elektriesien. Aanvanklik is hy herontplooi in die departement waar hy werksaam was, totdat hy medies ongeskik verklaar kon word. Hulle het my in 'n kantoor gedruk, waar ek amper... los joppetjies maar gedoen het om my net besig te hou... so lank as wat dit hulle gevat het om my te board. Ná die diagnose was Dries ongeveer drie jaar lank werkloos, waartydens hy opleiding by Optima Kollege ondergaan het. Hy werk tans ongeveer vier weke lank by die huidige firma.*

- Oorsaak van sy gesiggestremdheid en sy belewenis daarvan

Dries het 'n breinoperasie ondergaan vir die verwydering van 'n gewas. Dreinerings het nie plaasgevind nie en senuwees is onherstelbaar beskadig. Dries het tans ongeveer 20% sig in die een oog. Met die ander oog kan hy slegs baie nabye beweging waarneem. *Soos ek sê, ek is nie 100% blind*

nie, maar ek gaan deur as 'n blinde.

Ná afloop van die operasie en die diagnose was Dries baie negatief teenoor die lewe, veral teenoor die mediese dokter wat die operasie uitgevoer het. *Want ek vat, dis sy skuld dat ek vandag swaksiende is.* Die negatiewe veralgemenings binne die gemeenskap bemoeilik verder die aanpassings wat deur Dries en sy gesinslede gedoen moes word.

- Inskakeling by Optima Kollege

Dries het by vriende van Optima Kollege verneem. Binne 'n jaar nadat Dries die aansoekvorms voltooi het, het hy sy eerste kursus bygewoon. Hy het die rekenaar- en telefoniekursusse voltooi. *Ek is baie positief oor Optima. As hulle enige iets slegs wil sê oor Optima, moet hulle na my toe kom. Ek sal hulle baie vinnig reghelp.* Dries praat met die grootste respek van al die instruktors by Optima Kollege. Verder is hy baie uitgesproke oor die positiewe rol wat Optima Kollege in sy aanpassing binne die gemeenskap gespeel het. Hy vertel entoesiasies hoe die hulpmiddels waarvan hy by Optima Kollege geleer het, hom in staat stel om beter binne die gemeenskap te funksioneer. *Hulle het vir jou mobiliteit gegee. Hulle het vir jou onafhanklik gemaak.*

- Werk en werkplek

Dries was ongeveer 20 jaar lank by verskeie firmas werksaam, onder andere het hy op 'n stadium ook sy eie firma gehad. By die laaste firma het hy die betrekking van Senior Elektriën beklee. Dit was dus vir hom 'n groot teleurstelling toe hy medies ongeskik vir werk verklaar is. *Ek was natuurlik ook vir drie jaar sonder werk, nadat ek my sig verloor het, maar in daardie tyd was ek by Optima vir opleiding.*

Dries praat met groot lof van die firma wat bereid was om vir 'n persoon met gestremdheid 'n pos te kon skep. *En daarvoor sal ek Firma X baie lank dankbaar wees.* Hy noem dit dat hy sy CV orals ingegee het. *Die meeste van die mense laat weet jou nie eers ons het nie vir jou 'n pos nie. Hulle kyk hom so – o, hy's gesig-gestremd, File 13.* Dit het sy menswees afgebreek.

Dries vertel entoesiasies hoe sy aansoek en aanstelling verloop het. Aanvanklik het Dries slegs vier dae per week gewerk. Op sy versoek werk hy tans elke dag, soms by die ontvangs en voorafverpakking van produkte van die firma, waarvoor hy aanvanklik aangestel is. Ander tye help hy met die verkoop van die produkte. *Omdat ek die elektriënnagtergrond het, kan ek baie mense help.* Dries is tans tydelik aangestel. *Sodra daar 'n permanente pos oopgaan, sal ek in hom aangestel word.* Geen probleme word met toesighouers of kollegas ondervind nie.

- Psigososiale aspekte

Dries doen graag inkopies saam met sy vrou. Wanneer hulle in 'n winkelsentrum is, loop sy vrou aan sy linkerkant, aangesien dit sy siende kant is. Hy loop met sy hand op haar skouer. Sy sal dan aan hom noem dat daar 'n trappie is. *Ek worrie nie op of af nie – dan weet ek ek moet oppas.* Geen omstander sal regtig kan agterkom dat Dries gesiggestremd is nie, tensy die persoon baie naby aan hom verbyloop. Hy het selfs een dag vanaf die middestad van Pretoria na sy woongebied geloop, sonder dat iemand agtergekome het dat hy gesiggestremd is.

In Pretoria kan persone met gestremdhede 'n jaarkaartjie vir busritte teen R74 koop. *Baie dankie aan*

Pretoria Stadsraad. Ons blindes betaal nie op die Pretoria busse nie. Jy kry die jaarkaartjie, jy klim enige plek in Pretoria, soveel kere soos jy wil per dag, op daai bus en ry. Dit dra beslis by tot die mobiliteit van persone met gesiggestremdheid.

Mense veralgemeen maklik. Hulle sê nie daai persoon het dit gedoen nie, hulle sê die blindes het dit gedoen, of die blinde het dit gedoen. Pasop, daai ... Die blindes het dit gedoen, maar dis 'n persoon wat dit gedoen het, dis nie ek nie. Dis nie daai ander blinde nie, dis daai persoon wat dit gedoen het. Verder beleef Dries dat persone met gesiggestremdheid se individualiteit en uniekheid misken word.

4.3.4.2 Onderhoud met sy toesighouer

Volgens Dries se toesighouer was hy aanvanklik aangestel om in die afdeling vir ontvangs en voorafverpakking van die produkte te help. Hy is egter beïndruk met Dries se werkverrigting, beide by die verpakking sowel as op die vloer, waar hy soms met verkope help. He is very enthusiastic. He knows what life, in this case work means to him. He is very helpful and if he doesn't know where something is, he will ask for assistance. Die toesighouer is bewus van die feit dat Dries opleiding by Optima Kollege ondergaan het. Ek het hom nie geken voordat hy vir die kursus gegaan het nie, so ek kan nie regtig sê nie. Maar Dries is al meer openlik, meer gelukkig. Die positiewe belewenis wat die toesighouer ten opsigte van Dries se werkverrigting en aanpassing ervaar, dra beslis daartoe by dat hulle as werkgewer in die toekoms weer daaraan oorweging sal skenk om persone met gesiggestremdheid in diens te neem.

4.3.4.3 Onderhoud met sy kollega

Aangesien Dries slegs ongeveer vier weke by die huidige firma werksaam is, is nie baie inligting oor hom aan die kollega bekend nie. Die werkdrukke wat deur die firma gehanteer word, veroorsaak ook dat daar nie regtig kuiertyd is nie. Die betrokke kollega het Dries leer ken as 'n stil en teruggetrokke persoon, met 'n aangename persoonlikheid. Goeie menseverhoudings word deur Dries teenoor kliënte, kollegas en senior personeel gehandhaaf. Ek en oom Dries kom goed oor die weg. Hy het 'n verskriklike direkte, goeie persoonlikheid. Dries ry saam met een van die senior personeellede werk toe. Alhoewel Dries vir die kollega vertel het dat hy opleiding by Optima Kollege ondergaan het, dra die kollega nie kennis van die inhoud daarvan of hoe dit hom in staat gestel het om binne die gemeenskap of 'n werksituasie te funksioneer nie.

4.3.4.4 Evaluerende gevolgtrekking

Vanuit die drie onderhoude blyk dit dat Dries sy gesiggestremdheid aanvaar en goed binne die gemeenskap funksioneer. Dries woon by sy gesin en ry saam met sy toesighouer werk toe. Enkele aanpassings moes deur die werkgewer gedoen word ten einde Dries in staat te stel om die werk na die beste van sy vermoë te verrig. Dries se aanpassing by die werk word as positief deur homself, sy toesighouer en sy kollega ervaar.

4.3.5 Gevallestudie – respondēt 4

4.3.5.1 Onderhoud met persoon met gesiggestremdheid

- Biografiese inligting

Liza is 'n blanke Afrikaanssprekende vrou, geskei en die moeder van 'n sestienjarige seun. Sy

slaa in matriek aan 'n gewone hoërskool. Liza is geskei van die vader van haar seun, maar skryf dit nie aan haar gesiggestremdheid toe nie. Ander faktore het 'n rol gespeel. Liza voltooi N4 in Kantoorpraktyk te Worcester, terwyl sy later in haar lewe die A+ en M+ aan die *Hatfield Business College* behaal. Liza werk onder andere by stadsbeplanners, Santambank en vir 'n eiendomsagentskap. Sy werk nou bykans 18 maande lank vir die huidige firma, waarvan sy die eerste 13 maande in 'n ander tak was en die afgelope vyf maande as agent in die inbelsentrum van die huidige kantoor.

- Oorsaak van haar gesiggestremdheid en haar belewenis daarvan

Liza is ongeveer 15 jaar gelede met genetiese spierdistrofie gediagnoseer, wat onder andere haar gesiggestremdheid tot gevolg gehad het. Volgens die medici het die agteruitgang van haar sig gestabiliseer. *Hulle meen dis nou finaal op sy ergste, nou gaan net normale veroudering intree.* Sy beleef dit dat haar sig die afgelope jaar verder agteruitgegaan het. Die moontlikheid bestaan steeds dat haar broers of selfs haar seun met spierdistrofie gediagnoseer kan word. Hierdie moontlikheid het gelei tot haar besluit om nie verder kinders te hê nie. *So ek, dis daarna, toe ek weer 'n kind wou gehad het, het ek dit verhoed. Want dis okey vir jouself, jy kan cope daarmee, maar jy wil dit nie vir jou kinders hê nie.*

Volgens Liza het haar ouers aanvanklik die diagnose moeiliker as sy gehanteer. Liza is nie negatief oor die diagnose nie, aangesien dit tog deure vir haar oopgemaak het. Sy was 'n tuisteskepper gedurende die tyd van die diagnose. Sy moes 'n totale beroepsverandering ondergaan.

- Inskakeling by Optima Kollege

Waar het ek van Optima gehoor? Ek dink ek het in die telefoonboek vir die Instituut vir Blindes gesoek of iets. Want ek was moedeloos. Toe gaan sien ek Annetjie. Die betrokke werknemer by Optima Kollege het al die moontlike opsies aan Liza verduidelik, waarna sy besluit het om aanvanklik eers Worcester toe te gaan waar sy sekere kursusse voltooi het. Sy is vol lof vir die opleiding wat sy by Optima Kollege ontvang het. *Ek dink regtig nie hulle hoef terug te staan vir enige ander opleidingsinstansie nie, hoor.*

- Werk en werkplek

Liza het haar beroepsloopbaan begin by Openbare Werke: Grondsake. Daarna het sy eers by Santambank gewerk en toe by Stadsbeplanners. Aangesien haar sig agteruitgegaan het, kon sy nie langer die spesifieke werk doen nie. *So ek moes heeltemal 'n career change doen.* 'n Ruk lank was sy ook eiendomsagent, huisvrou, het spyseniering gedoen en tafeldoeke vir haar broer se besigheid gewas.

Liza het die Telefoniekursus asook N4 in Kantoorpraktyk te Worcester voltooi. By Optima Kollege het sy die Inbelsentrumkursus gedoen, waarna sy 'n betrekking in die Inbelsentrum by die huidige firma aangebied is. Sy moes na 'n ander stad verhuis, waar sy ongeveer 'n jaar werksaam was. Hierdie verskuiwing was vir haar baie moeilik, want *... my hele lewe was hier.* Sy het van 'n pos in Pretoria verneem en aansoek gedoen. *Ek het agterna gehoor die onderhoud waarvoor ek gekom het, was nie vir 'n equity aanstelling nie. Toe was die pos klaar weg. Dit was 'n normale aanstelling en ek het op grond van competency gekry, nie die feit dat ek visueel gestremd is nie. So, dit laat jou goed voel.* Sy beplan om verder te studeer, hetsy in rekenaarprogrammering of in projekbestuur.

Die aanpassing in die huidige betrekking het nie sonder probleme verloop nie. *En ek het begin gefrustreerd raak en gesit en moan by een van my kollegas, tot hy naderhand opgestaan het van sy rekenaar af en by my rekenaar kom sit het waar Zoom Text is, waar ek kan sien wat hy doen. Hy het dit op homself gevat om my op te lei toe. As dit nie daarvoor was nie, het ek seker nou nog gesit en luister.* Hierdie optrede van die kollega het daartoe gelei dat sy ervaar het dat sy 'n bydrae in die kantoor kon lewer.

Vir Liza is dit van die uiterste belang om 'n sukses van haar huidige aanstelling te maak. Toe sy destyds Durban toe is, het sy aan haarself die doelwit gestel om binne 'n jaar terug te wees in Pretoria. Nou het sy weer aan haarself 'n doelwit gestel: *Ek is van plan om die beste agent in daai Call Centre te wees oor ses maande, so hulle's in vir 'n surprise.* Hierdie doelwit is nie net vir haarself nie, maar vir alle persone met gesiggestremdheid. *So, as ek dit nie nou maak nie, wat's die kans dat hul iemand weer daar gaan aanstel wat visueel gestremd is? Dan gaan hulle mos net sê dit het nie gewerk nie. So ek moet eenvoudig, of ek nou wil of nie... As ek nie help om die deure oop te maak vir hierdie mense nie, kan ek die een wees wat môre sonder werk sit.* Liza word baie goed deur haar kollegas en toesighouer aanvaar. Liza is egter van mening dat werkgewers nie weet hoe om persone met gesiggestremdheid binne die werkplek te hanteer nie.

- Psigososiale aspekte

Liza ervaar haar huidige situasie van gesiggestremdheid as tussen die boom en die bas. *Ek meen ek is tussen die twee wêreldes, so ek dink party dae maak dit dit makliker, party dae maak dit dit moeiliker.* 'n Buitestaander sal nie kan sien dat Liza gesiggestremd is nie. Dit veroorsaak dat mense dikwels *aanvallend raak want hulle dink jy... jy gee voor, jy is nie regtig gesiggestremd nie. Dan... Of partykeer verwag mense dinge van jou, wat jy nie kan doen nie en jy wil dit ook nie vir hulle sê nie. Jy weet, as hulle nie weet nie van jou probleem nie. So, dit maak dit moeilik. Dit veroorsaak weer nuwe emosies.*

Liza se omstandighede veroorsaak dat sy tans weer 'n gevoel van depressie ervaar. Sy het reeds vroeër professionele hulp daarvoor ontvang. *Met hierdie Wellness-at-work-program wat ons het, kan jy 'n sielkundige gaan sien en ek het twee sessies by die vrou gehad. Toe trek ek hiernatoe. Maar dit was so 'n gesukkel om by haar uit te kom, dit was moeilik.* Indien sy 'n professionele persoon wil gaan raadpleeg, word sy weer met haar afhanklikheid gekonfronteer. Professionele persone is weinig na-ure beskikbaar vir konsultasie en verder is dit nie altyd moontlik om tyd by die werk af te kry nie. *Mens moet maar net cope...*

Liza huldig die mening dat 'n databasis van hulpbronne beskikbaar moet wees waar werkgewers inligting kan verkry oor praktiese aspekte ten opsigte van persone met gesiggestremdheid, waar persone met gesiggestremdheid verwys kan word vir verdere hulpbronne soos hulpmiddels en die breë gemeenskap inligting kan verkry.

4.3.5.2 Onderhoud met haar toesighouer

Liza hanteer telefoniese navrae van kliënte wat probleme met hul rekenaars en die herstel van wagwoorde ervaar. Sy is baie deeglik in haar dienslewering aan die kliënte. Die probleme wat sy tans ervaar, hang saam met die feit dat sy nog nie al die probleme van die firma se sisteem ken nie. Dit het niks met haar gesiggestremdheid te doen nie. Verder is sy ook baie entoesiasies ten

opsigte van haar werkverrigting. *Attitude and enthusiasm are the most important and she's got both of that.* Volgens Liza se toesighouer vergelyk haar statistiek baie goed met dié van haar kollegas. *If I compare to a normal person, you can actually say that she sometimes does it better.* Liza het versoek om na-ure sowel as gedurende naweke bystandsdienste te lewer. Die toesighouer ken nie werklik Liza se huislike omstandighede nie, maar is bewus van die feit dat sy 'n enkelouer is. Verder is die toesighouer nie bekend met Optima Kollege of die opleiding wat hulle bied nie.

4.3.5.3 Onderhoud met haar kollega

Volgens Liza se kollega beskik sy oor 'n uitgaande persoonlikheid en is baie lief vir haar gesin. Liza handhaaf goeie menseverhoudings. *And she gets along with almost any culture, like the Zulu people, the Afrikaans-speaking, the English-speaking. There is no problem.* Alhoewel daar sagteware op die rekenaars was, moes Liza tot die ontdekking kom dat dit 'n verouderde weergawe was, wat baie probleme veroorsaak het. Die firma het moeite gedoen om die jongste weergawe vir Liza te bekom. Alhoewel Liza aan die kollega vertel het dat sy opleiding in rekenaars en vir die inbelsentrum by Optima Kollege ondergaan het, kan hy egter nie sê hoe sy daarby gebaat het nie.

4.3.5.4 Evaluerende gevolgtrekking

Vanuit die drie onderhoude blyk dit dat Liza haar gesiggestremdheid aanvaar en goed binne die gemeenskap funksioneer. Sy woon saam met haar seun en ry saam met haar vriend werk toe. Liza se aanpassing by die werk word as positief deur haarself, haar toesighouer en haar kollega ervaar. Enkele aanpassings moes deur die werkgewer gedoen word ten einde Liza in staat te stel om die werk na die beste van haar vermoë te verrig. Sy beklee nie 'n regstellende pos nie. Liza maak van enkele hulpmiddels gebruik soos *Zoom Text* en 'n vergrootglas. Die toesighouer en die kollega dra kennis van Optima Kollege, maar gedetailleerde inligting ontbreek.

4.3.6 Gevallestudie – respondent 5

4.3.6.1 Onderhoud met persoon met gesiggestremdheid

- Biografiese inligting

Jannie is 'n blanke Afrikaanssprekende man, 22 jaar oud en ongetroud. Hy het graad 10 (standerd 8) aan die Prinshofskool vir Gesiggestremde Kinders behaal. Hy het skool vanweë konsentrasieprobleme verlaat. Jannie het 'n baie goeie verhouding met sy ouers, veral met sy moeder wat hom ondersteun in alles wat hy doen. Jannie is egter uitgesproke oor die feit dat hy nie van sy ouers afhanklik is of wil wees nie. Gedurende die afgelope paar jaar het sy verhouding met sy broer ook baie verbeter.

- Oorsaak van sy gesiggestremdheid en sy belewenis daarvan

Jannie is blind gebore, waarvan die mediese oorsaak nie vasgestel kon word nie. Deur kettinggebede van familie en vriende, van Pretoria tot in Kaapstad, het sy sig verbeter totdat hy op die ouderdom van agt maande ongeveer 10 persent sig gehad het. Sy sig het geleidelik met nog vyf persent verbeter, waarna dit gestabiliseer het. Aangesien Jannie met die gesiggestremdheid groot geword het, het hy nie die aanpassingsprobleme wat ander persone het wat eers op 'n latere ouderdom gesiggestremd raak nie. Gedurende sy kinderjare was hy baie skaam oor sy gesig-

gestremdheid, wat tot 'n swak selfbeeld aanleiding gegee het. Depressie het gedurende hierdie tyd na vore gekom, waarvoor hy sielkundige behandeling gekry het.

- Inskakeling by Optima Kollege

Jannie het by Prinshofskool, waar hy 'n leerder was, van Optima Kollege verneem. Hy het self navraag gedoen ten opsigte van die kursusse wat aangebied is. *Ek het self geskakel, maar ek moes obviously my ouers se toestemming kry, want hulle moes die helfte betaal van die navorsingstudies. Maar ek het alles self gedoen.* Volgens Jannie was die inhoud van die kursusse van Optima Kollege baie goed, maar die aanbieders van die kursusse het ook 'n kardinale rol gespeel, soos hy dit stel: *En daar was positiwiteit van die lektor af en die dame was net amazing, die lektor, hoe hulle dit oordra.* Hy erken dat hy nie sou kon aanpas of die druk by die werk kon hanteer, indien hy nie die kursusse by Optima Kollege gedoen het nie.

- Werk en werkplek

Na skoolverlating het Jannie ongeveer ses maande lank by sy vader gewerk. Daarna het hy na Port Elizabeth vertrek, waar hy ongeveer vyf maande lank loodgieterswerk gedoen het. Hy het bedank aangesien hy self vir sy opleiding moes betaal en nie oor die nodige finansies beskik het nie. Hy werk daarna ongeveer twee maande lank as dieselwerktuigkundige, maar om persoonlike redes moes hy bedank en na Pretoria terugkeer, waarna hy met opleiding by Optima Kollege begin het.

Jannie vertel dat hy deur middel van 'n vriend van die pos as skakelbordbeampte by die betrokke firma verneem het, waarna hy aansoek gedoen en die aanstelling gekry het, 'n pos wat hy drie jaar lank beklee het. Die firma het sy potensiaal raakgesien en hom bevorder tot verkoopskoördineerder, 'n betrekking wat hy nou twee jaar lank beklee. Uit sy nieverbale reaksie is dit duidelik dat hy die bevordering positief beleef. Jannie het indiensopleiding ondergaan vir sy huidige betrekking wat nie 'n regstellende pos is nie. Sy werk is altyd op datum. *Ek gee baie om vir my werk en ek pas dit op soos goud. Al sit ek nog vir die volgende vyf jaar in my posisie, ek gee nie om nie.*

Jannie beskou sy direkteur as iemand wat baie goed vir hom is. *Ek sukkel nie met my werksomstandighede nie want ons direkteur is baie goed vir my.* Hy ontvang positiewe terugvoer vir dit wat hy doen. *My bestuurder sê altyd baie dankie as ek iets gedoen het en sy het my gevra om iets te doen. As daar vir ons gevra word vir iets teen 'n sekere datum dit moet klaar wees, sorg ek dat dit klaar is. Dan kry ek erkenning daarvoor.*

- Psigososiale aspekte

Jannie woon alleen in 'n woonstel. *Ek kyk na 'n beter plekkie volgende jaar. Ek gaan nou op verlof in Desember, dan wil ek rondry. Want ek wil nie afvat in die dag vir dit en dan gou af vat om hierso te gaan kyk so 'n plek nie. So ek wag tot ek op verlof is, dan kan ek rondry en kyk.*

4.3.6.2 Onderhoud met sy toesighouer

Volgens Jannie se toesighouer het hy aanvanklik op die skakelbord begin werk. Hy is tans verreweg die gewildste verkoopskoördineerder in die firma. Hy kla nooit en *he always goes the extra mile.* Die betrokke firma skroom nie om uitgawes aan te gaan ten einde Jannie te akkommodeer nie.

Jannie lewer werk van uitstaande gehalte. *He has adapted actually phenomenally. I mean if people met him, they wouldn't even know that he had any type of disability.*

Jannie het reeds verskeie toekennings gewen. Hy is genomineer vir die nasionale verkoopskoördineerder van die jaar *which is a national award and Jannie is definitely a candidate that is very strong in this position.* Sy gesiggestremdheid word in geen situasie as verskoning aangewend nie. Uitstekende menseverhoudings word ten alle tye teenoor toesighouers, kollegas en kliënte gehandhaaf. *I knew he went to college and navorsingstudied but he never told me what it entailed.* Kommentaar kon dus nie gelewer word ten opsigte van die effek van die opleiding by Optima Kollege nie. Die betrokke toesighouer is bewus van die feit dat Jannie alleen in 'n woonstel bly, maar dra nie kennis van sy privaatlewe nie.

4.3.6.3 Onderhoud met sy kollega

Volgens die betrokke kollega kom almal in die kantoor agter wanneer Jannie die dag nie by die werk is nie. *As hy nou soos vandag nie hier is nie, wil almal net weet waar is Jannie. So, hulle kom agter as hy nie hier is nie.* Hy was die betrokke dag by sy ouerhuis, nadat hy die vorige dag saam met sy vriende gaan motorfiets ry het en beseer is.

Volgens die betrokke kollega maak Jannie gebruik van 'n vergrootglas, sowel as 'n groter lettergrootte op die rekenaarskerm. Humor speel 'n positiewe rol in sy lewe. Jannie se gesiggestremdheid word nooit as verskoning in sy werk gebruik nie. Die betrokke kollega is bewus van die feit dat Jannie opleiding by Optima Kollege ondergaan het. *Hy sal net noem, ek het nie soos jy geswot nie – myne was 'n bietjie anderste. En dan sal hy ietsie noem, maar hy maak asof dit normaal is.*

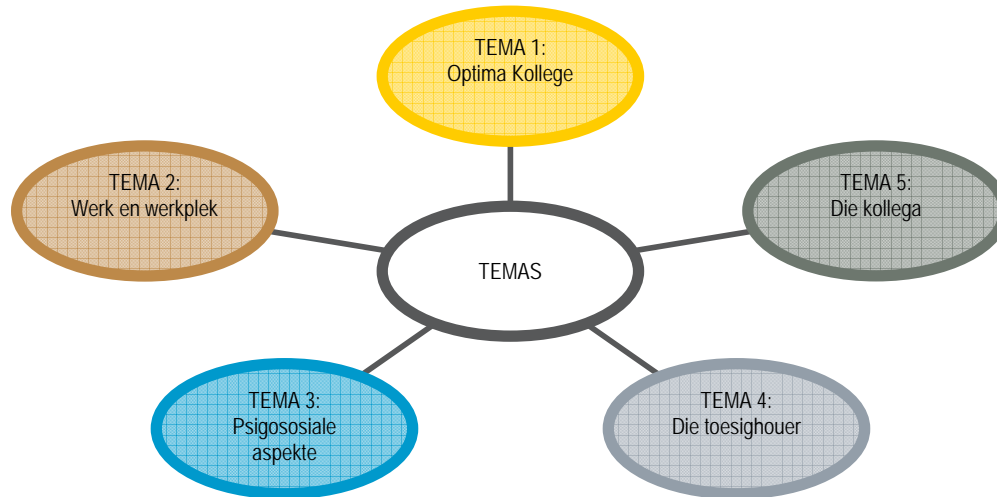
4.3.6.4 Evaluerende gevolgtrekking

Vanuit die drie onderhoude blyk dit dat Jannie sy gesiggestremdheid aanvaar en goed binne die gemeenskap funksioneer. Jannie woon alleen en ry self werk toe. Jannie se aanpassing by die werk word as positief deur homself, sy toesighouer en sy kollega ervaar. Enkele aanpassings moes deur die werkgewer gedoen word ten einde Jannie in staat te stel om die werk na die beste van sy vermoë te verrig. Hy beklee nie 'n regstellende pos nie. Jannie maak van enkele hulpmiddels gebruik, soos 'n groter rekenaarskerm, bril, vergrootglas en bestuursbril. Die toesighouer en kollega dra kennis van Optima Kollege, maar gedetailleerde inligting ontbreek.

4.3.7 Temas en subtemas

Onderhoude is aan die hand van die semigestruktureerde onderhoudskedules gevoer. Hierdie onderhoude is op band opgeneem en getranskribeer. Vyf hooftemas het uit die response van hierdie onderhoude na vore gekom. Verskeie subtemas vorm 'n integrale deel van hierdie hooftemas. Hierdie temas word skematies in Figuur 4.1 voorgestel:

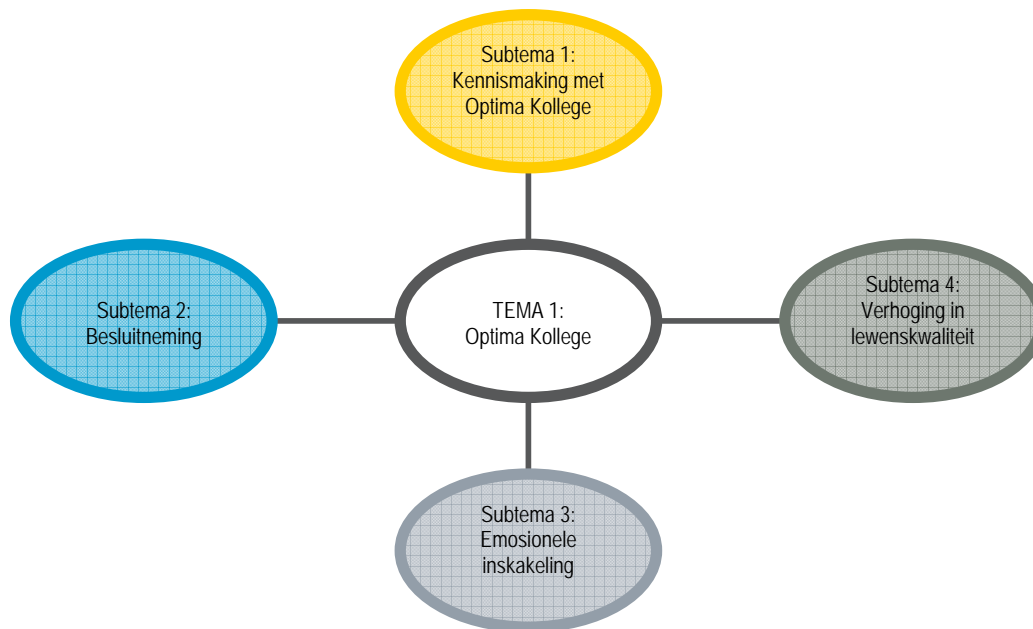
Figuur 4.1: Temas

4.3.7.1 Tema 1: Optima Kollege

Hierdie tema en sy subtemas handel oor die inskakeling by Optima Kollege en die kursusse deur die respondente voltooi. Hierdie tema en subtemas word skematies in Figuur 4.2 voorgestel:

Figuur 4.2: Tema 1 en subtemas

- Subtema 1: Kennismaking met Optima Kollege

Die respondente het by uiteenlopende bronne van Optima Kollege verneem.

My ouers het al die dinge gereël... Daar is net vir my gesê jy gaan na die Kollege toe. – Corrie (Afhanklik van ander se inisiatief)

Hulle het uitgevind – vriende van my in die stad het uitgevind van Optima, van die TV-readers en ons het soontoe gegaan. – Dries (Afhanklik van ander se inisiatief)

Ek het dit by die Ooginstituut, by dr. Koos Roelofse... Daar's 'n vrou wat aan die Lion's Club behoort. Sy het ons dié nommer gegee. En ok 'n vriend van ons – sy werk ook by Netcare of iets in Pretoria. Sy het vir ons verwys na hulle toe. – Marie (Afhanklik van ander se inisiatief)

Waar het ek van Optima gehoor? Ek dink ek het in die telefoonboek vir die Instituut vir Blindes gesoek of iets. – Liza (Eie inisiatief)

Ek het by een van ons onderwysers (van Prinshofskool) gehoor daarvan. – Jannie (Afhanklik van ander se inisiatief)

Die subtemas wat hier na vore kom, is die afhanklikheid van ander se inisiatief. Verder blyk dit dat slegs een respondent eie inisiatief gebruik het om inligting ten opsigte van Optima Kollege te bekom.

- Subtema 2: Besluitneming

By vier van die vyf respondente was die keuse vir inskakeling by Optima Kollege deur die respondent self gedoen, soms in samewerking met ander persone.

Ek weet, my sussie en ek. Want ons het saam besluit. – Marie (Gesamentlike besluitneming)

Toe sê ek, maar dan moet ék hierna toe kom. – Dries (Eie besluitneming)

En toe gaan sien ek Annetjie (by Optima Kollege). – Liza (Eie besluitneming)

Toe het ek hulle (Optima Kollege) gebel en was ek op 'n waglys gesit. – Jannie (Eie besluitneming)

Corrie se ouers het egter haar opname gereël en haar slegs in kennis gestel, wat nie positief deur haar beleef is nie.

My ouers het al die dinge gereël. So, ek was nooit rereg heeltmaal ten volle bewus van... presies wat aangaan nie. – Corrie (Ander se besluitneming)

Eie besluitneming ten opsigte van inskakeling by die opleiding van Optima Kollege het 'n groter rol gespeel as gesamentlike of ander se besluitneming.

- Subtema 3: Emosionele inskakeling

Inskakeling by Optima Kollege is aanvanklik met uiteenlopende emosionele belewenisse deur die respondente ervaar.

Ek het baie sleg ingeskakel... – Corrie (Negatiewe belewenis)

Ek het dit eintlik baie geniet... – Marie (Positiewe belewenis)

Baie positief. Ek is baie positief oor Optima. As hulle enige iets sleg wil sê oor Optima, moet hulle na my toe kom. Ek sal hulle baie vinnig reghelp. – Dries (Positiewe belewenis)

Nerve-recking. – Jannie

Dit was baie baie erg, want ek is baie na aan my ouers, veral my ma. – Jannie

Dit was bietjie erg want ek was in die koshuis by Optima, so dit was ook meer selfstandig vir my. – Jannie
(Stresvolle belewenis, afhanklikheid van ouers)

By terugskoue is al die respondente oortuig dat die positiewe inskakeling by Optima Kollege 'n besliste rol in hul positiewe inskakeling binne die werkplek en gemeenskap gespeel het.

- Subtema 4: Verhoging in lewenskwaliteit

Die doel van rehabilitasiedienste word soos volg in *A National Health Plan for South Africa* (1994:52) gestel: *to improve the quality of life of all people, according to international standards, to allow for their total integration into society in a dignified and productive manner, as near as possible to their communities.* Die opleiding van Optima Kollege voldoen aan hierdie vereiste.

Wanneer die kurrikulum van Optima Kollege met dié van *The National Council for the Blind of Ireland* (2005:1) vergelyk word, is dit duidelik dat dit baie goed met vaardigheids- en opleidingsprogramme in ontwikkelde lande ooreenstem. Vier van die vyf persone met gesig-gestremdheid was baie positief ten opsigte van die inhoud van die opleiding by Optima Kollege. Marie was nie noodwendig negatief nie, aangesien sy reeds positief teenoor die opleiding was voordat sy begin het. Daarom kon sy ervaar dat sy nie veel by Optima Kollege geleer het nie.

Ek moet sê, wat dit betref het Optima baie gedoen. – Corrie (Dankbaarheid)

... maar Optima het vir jou alles gegee. – Dries (Dankbaarheid)

Ek dink regtig nie hulle hoef terug te staan vir enige ander opleidingsinstansie nie, hoor. – Liza (Erkentlikheid)

En ek dink dit is 'n briljante kursus wat Optima aanbied. Alle lof aan hulle vir die kursus. – Jannie (Erkentlikheid en dankbaarheid)

Mattmüller (1978:64) huldig die mening dat die individuele behoeftes van persone met gesig-gestremdheid egter in rehabilitasie opgevolg moet word. Die bywoning van die kursusse deur die respondente by Optima Kollege het gewissel van een tot sewe kursusse, oor 'n tydperk van meer as 12 jaar. In aansluiting by bogenoemde aanbeveling ten opsigte van individuele behoeftes, het persone met gesiggestremdheid geselekteerde opleiding bygewoon.

Ek het die gewone Mobiliteit gedoen, Braille en Rehabilitasie in daai tyd, en toe't ek Telefonie gedoen. En dan het ek ook al die Rekenaarkursusse verlede jaar gedoen. – Corrie (Tevredenheid, onafhanklikheid, dankbaarheid, erkenning)

Net daai mobiliteitskursus. – Marie

Ek het probeer. Hulle kon nie my braille leer nie. Dit wou net nie ingaan nie. – Marie

Maar toe sê ek vir hulle hulle moet my naam opsit vir die computer kursus, en toe gaan ek mos vir hierdie terapie. Hulle bel my so... Hulle het my omtrent drie keer gebel, toe sê ek vir hulle hulle moet my naam maar onder sit... – Marie (Onafhanklikheid, objektiwiteit, erkenning, dankbaarheid)

Ek het die computer kursus gedoen by Optima. – Dries

En dan het ek die Telefoniekursus gedoen. Skakelbordoperateur. – Dries

Ek was besig met die Call Centre-kursus, toe kry ek die werk hier by Firma X. – Dries (Selftevreidenheid, onafhanklikheid, bekwaamheid)

Die Call Centre Learnership waarop ek was, ek beveel dit vir almal aan, hoor. Ek het my basiese rekenaar opleiding mos nou in Worcester gekry, die Telefoniekursus wat ek gedoen het in Worcester en die Call Centrekursus wat ek gedoen het by Optima. – Liza (Selftevreidenheid, dankbaarheid)

Wel ek moet sê, as ek nie die computer-kursus gedoen het wat ek gedoen het by Optima nie, sou ek definitief nie kon aanpas by die werk nie, want ek kon dan nie getik het nie. Ek het 'n tikkursus ook gehad by Optima. So, ek dink as dit nie vir dit was nie, sou ek glad nie kon gecope het nie. – Jannie (Objektiwiteit, bemagtiging)

Navorsing (De l'Aune *et al.*, 1999:281) bewys dat rehabilitasie persone met gesiggestremdheid in staat stel om selfvertroue te ontwikkel ten einde hulself aan nuwe areas bloot te stel. Voor rehabilitasie het 44% van die respondente vertel dat hulle weekliks tydskrifte, koerante of boeke lees. Na die rehabilitasie het dit tot 72,2% verhoog.

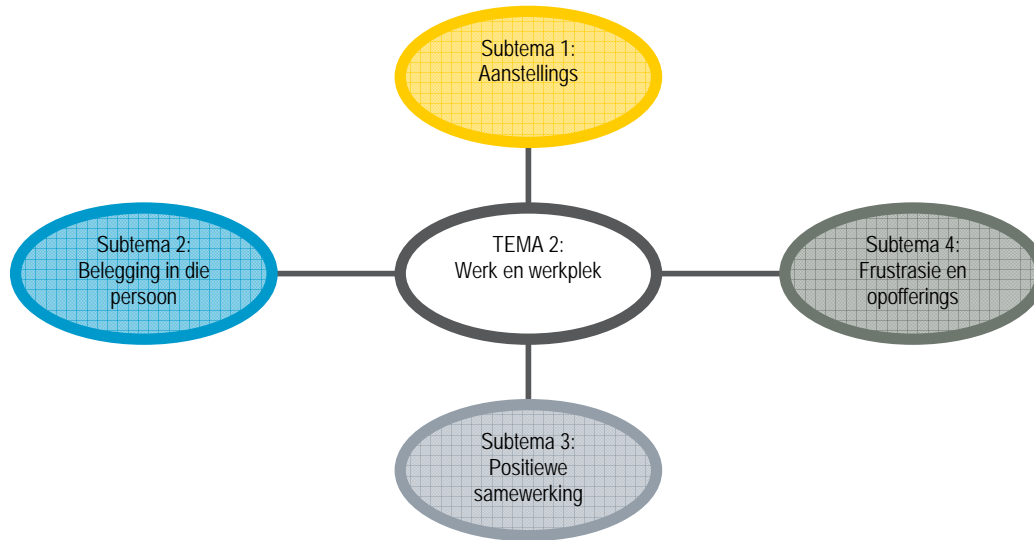
Die opleiding wat Optima Kollege bied, verhoog die selfvertroue en selfbeeld van die kursugangers en dus ook hul lewenskwaliteit. Dit word bevestig uit die belewenisse van tevreidenheid, onafhanklikheid, dankbaarheid, erkenning, bekwaamheid en bemagtiging wat deur die persone met gesiggestremdheid ervaar is.

Samevattend kan daar gesê word dat alhoewel insiatief ten einde inligting rakende Optima Kollege te bekom, nie noodwendig by die persone met gesiggestremdheid berus het nie, besluitneming ten opsigte van inskakeling hoofsaaklik deur hulle geneem is. Selfbeeldverhoging het na aanleiding van die opleiding plaasgevind, wat optimale inskakeling in die werkplek sowel as in die gemeenskap verseker.

4.3.7.2 Tema 2: Werk en werkplek

Hierdie tema handel oor die werk en die werkplek, soos vanuit die oogpunt van die persone met gesiggestremdheid gesien. Hierdie tema en subtemas word skematies in Figuur 4.3 voorgestel:

Figuur 4.3: Tema 2 en subtemas

- Subtema 1: Aanstellings

Nie een van die persone met gesiggestremdheid kon ná die diagnose van gesiggestremdheid in hulle betrekings aanbly nie. Die Gewysigde Wet op Arbeidsverhoudings (Wet 42 van 1996) bepaal dat die werkgever alles binne sy vermoë moet doen ten einde die werknemer in diens te hou, voordat ontslag mag realiseer. In teenstelling met wat deur hierdie Wet bepaal word, is twee van die respondente medies ongeskik vir werk verklaar en moes hulle hul betrekking ontruim. Hierdie optrede stem ooreen met die bevinding van Esterhuizen & Van der Burgh (1982:8) dat 85% van hul respondente van betrekking moes verwissel as gevolg van hul blindheid.

Ja, ons is "retrench" as gevolg van ons gestremdheid. Hulle het nie kans gesien om ons langer in diens te neem nie. – Corrie (Diskriminasie)

Hulle het my in 'n kantoor gedruk, waar ek amper... los joppietjies maar gedoen het om my net besig te hou... so lank as wat dit hulle gevat het om my te "board". – Dries (Vernedering)

Jeppsson-Grassman (1989:122) huldig die mening dat die grootte van 'n firma 'n bepalende rol in die behoud van 'n betrekking speel. Diegene wat vir mediumgrootte firmas werksaam was, het in 'n groter mate hul betrekking behou as diegene wat in ander firmas werksaam was. Die persone met gesiggestremdheid in hierdie navorsingstudie wat hul betrekking verloor het, was onderskeidelik vir Telkom en 'n stadsraad werksaam.

Slegs Dries is tans in 'n pos vir persone met gestremdheid aangestel, 'n pos wat spesiaal vir hom geskep is, nadat hy die firma om 'n betrekking genader het.

Toe sê hy nee hy sal, hy maak vir my 'n pos. Hy skep vir my 'n pos. Hy het nie 'n pos nie, hy skep vir my 'n pos. – Dries (Tegemoetkomendheid)

Die ander persone met gesiggestremdheid is almal op grond van hul opleiding en bekwaamheid in bestaande betrekking aangestel.

Nie noodwendig nie. Hulle het mense met ervaring gesoek en ek was ongelukkig die enigste een wat dit gehad het. – Corrie (Onsekerheid, lae selfbeeld)

Ek het agterna gehoor die onderhoud waarvoor ek gekom het, was nie vir 'n "equity" aanstelling nie. Toe was die pos klaar weg. Dit was 'n normale aanstelling en ek het op grond van "competency" gekry, nie die feit dat ek visueel gestremd is nie. – Liza (Verhoging van selfbeeld)

Ek het eers as ontvangs gewerk by ons vorige kantore en ja, ek het drie jaar daar gewerk, toe word ek bevorder na ons saleskantoor. – Jannie (Tevredenheid)

Die tydperk van aanstellings van persone met gesiggestremdheid wissel van vier weke tot twee jaar, alhoewel Liza sowel as Jannie reeds langer vir hul huidige firmas werk en bevordering ontvang het. Marie en Dries se aanstellings is steeds tydelik, aangesien daar nog nie permanente poste beskikbaar is nie.

Ek is tydelik.. Maar ook tydelik permanent. Sodra daar 'n permanente pos oopgaan, sal ek in hom aangestel word. – Dries (Hoop)

Slegs Jannie werk tans in 'n beroep wat nie tradisioneel vir 'n persoon met gestremdheid bedoel is nie. Hy werk as verkoopskoördineerder. Wild & Wolffe (1985:75) het in hul navorsing bevind dat 19,7% van hul respondente administratiewe beroepe gekies het. Corrie werk as agent in 'n inbelsentrum en Marie as ontvangsdame, tesame met die hantering van die skakelbord. Volgens navorsing deur Esterhuizen & Van der Burgh (1982:7) werk bykans 'n derde van hul respondente in telefoniese beroepe. Liza werk ook as agent in 'n inbelsentrum waar sy telefoniese navrae hanteer. Dries werk by die ontvangs en voorafverpakking van goedere in 'n ysterware-afdelingswinkel. Volgens Nagaoka *et al.*, (1997:294) word onder andere die beroep van masseur vir meer as 300 jaar lank hoofsaaklik deur die blinde en swaksierende persone beoefen. Marie werk as masseur-terapeut. Dit blyk dus dat vier uit die vyf persone met gesiggestremdheid steeds in tradisioneel *blinde* beroepe werksaam is.

Ten spyte van wetgewing vind diskriminasie steeds plaas. Aan die ander kant bestaan die moontlikheid tog dat werkgewers poste vir persone met gestremdheid kan skep, aangesien sommige van die persone met gesiggestremdheid gevra het dat hulle in permanente poste aangestel sal word. Van die ander respondente ervaar wel reeds dat hulle weens hul bekwaamheid en positiewe ingesteldheid aanstellings verkry het.

- Subtema 2: Belegging in die persoon

Van Lierop (2001:11) het ondervind dat werkgewers dikwels huiwerig is om persone met gesiggestremdheid in diens te neem, aangesien hulle probleme voorsien met die aanpassings wat gedoen moet word, sowel as met die verskaffing van tegniese hulpmiddels. Tog is daar in die huidige navorsingstudie juis die teendeel ondervind. In drie van die gevalle is enorme bedrae geld bestee ten einde die persone met gesiggestremdheid in staat te stel om 'n beter kwaliteit diens aan die firma of organisasie te lewer.

Die firma het vir my die sagteware van Zoom Text 8.3 gekoop en ook my rekenaarskerm vergroot. – Corrie (Belegging in werknemer)

'n Baie groot aanpassing. Hulle het plek gemaak vir 'n blinde. En daarvoor sal ek Firma X baie lank dankbaar wees. – Dries (Tegemoetkomendheid)

Toe hulle ons aangestel het, het hulle vir almal als gekoop wat ons gevra het. Maar van daar af, nou, sit ons 'n bietjie vas. Jy weet, daar's nie vordering nou verder nie. Nou's ek op die punt waar ek "stand-by" wil werk, en daarvoor het ek Zoom Text nodig op 'n rekenaar. Ek het gelukkig 'n "laptop" by die huis, wat ek gebring het en daar het my senior my gehelp. Hy het gesorg dat hulle al die sagteware oplaai. – Liza (Tegemoetkomendheid, aanpassing)

Die maatskappy het vir my 'n groter skerm gekoop, computerskerm, hulle het vir my 'n vergrootglas gekoop om deur die "directory", ons boek wat ons hotelle het – informasie, daai tipe van ding te kon lees. Hulle het vir my 'n bestuursbril gekoop, wat hulle nie nodig gehad het om te doen nie. Hulle het dit vir my gekoop, wat R15 000 was. – Jannie (Belegging in werknemer)

Die bereidwilligheid van werkgewers om geld te belê in die verbetering van die werksomstandighede van persone met gesiggestremdheid word met dankbaarheid aangeprys.

- Subtema 3: Positiewe samewerking

'n Gebrek aan kennis dra by tot vooroordele. Esterhuizen & Van der Burgh (1982:8) het bevind dat slegs 5% van die respondente verklaar dat hul nie met hulle werkgewers oor die weg kom nie. Die bevindinge van die huidige navorsingstudie sluit hierby aan, waar al vyf die persone met gesiggestremdheid verklaar het dat daar goeie verhoudings by die werkplek bestaan.

Goed, ja ons kom goed oor die weg. – Marie

Toe't hulle my ingevat en toe dink ek hulle het almal gedink, o hoe gaan sy regkom? Toe wys ek vir hulle. – Marie (Positiewiteit, deursettingsvermoë)

Nee, soos ek sê: ek is baie positief teenoor hulle. Ek het net die dag toe ek na Sampie toe gekom het vir die onderhoud, het ek hier voor ingekom, en 'n kollega, op hierdie stadium 'n kollega, op daardie stadium was sy nou nog net 'n kassiere voor, gevra waar is Sampie se kantoor. Toe sê sy vir my: Da! Toe sê ek vir haar: 'Skuus, ek is gesiggestremd. Ek kan nie sien nie. Toe sê sy: Haai. Toe't sy my gevat na Sampie se kantoor toe. En toe sy terugkom by die "till" waar sy werk, toe sê sy vir die medekassier: Haai, daai meneer kan nie mooi sien nie. Vandag is sy 'n kollega van my. En ons lag nou nog lekker oor die storie wat sy vir my gesê het: Da! – Dries (Positiewiteit, humor, kollegialiteit)

Eerste plek wantrou hulle jou. O.K. Dan, as hulle sien jy wil graag probeer, dan is dit asof hulle half... Jy kry twee – jy kry die wat dink jy het nie 'n reg om dit te doen nie, om te probeer om vooruit te gaan, om te probeer... 'n kenner te wees en te sê maar ek het ook 'n opinie nie; party wil nie hê jy moet 'n opinie hê nie. En dan kry jy die anderkant wat jou respekteer en dit erken en jou dan behandel op hulle gelyke. – Liza (Aanvanklike wantroue, gelyke behandeling deur sommiges)

So, my kommunikasie met my kollegas is baie goed. Met my bestuurder ook baie goed. Ek sal haar bel as ek nie kan inkom nie, vir haar laat weet as ek persoonlike probleme het, ek sal nie net nie daarvan praat nie, ek is eerlik. Ek het baie goeie kommunikasie met my bestuurder. Ek glo nie daar is 'n probleem daarso nie.
– Jannie (Eerlike en goeie kommunikasie)

De Kock (2002:84) het bevind dat die positiewe reaksie van werkgewers en kollegas hoofsaaklik op twee bene berus: eerstens op hul kennis van persone met gesiggestremdheid en tweedens op die houding van persone met gesiggestremdheid teenoor hul eie gestremdheid. In die huidige navorsingstudie is bevind dat die persone met gesiggestremdheid se verhoudings met hul toesighouers en kollegas verbeter het namate hulle beter leer ken is. Die voordele van die verspreiding van inligting oor gesiggestremdheid kan dus nie oorbeklemtoon word nie.

... ek dink nie die mense is baie ingelig nie. – Marie (Oningeligheid)

En... toe vra hy vir my hoe gaan ek aanpas hier en wat dink ek wat kan ek doen en als. En toe't ek vir hom gesê. Toe sê hy nee hy sal, hy maak vir my 'n pos. – Dries (Aanvaarbaarheid)

... want toe ek hier begin het, het niemand geweet wat om met my te maak nie. – Liza
'n Mens moet 'n plek hê waar jy gemaklik kan vra: maar hoe gaan hierdie blinde persoon met my trappe "cope" by die werk? Gaan hierdie persoon nie val nie? Gaan hierdie persoon nie mors waar hy sit en eet nie. Hulle moet daardie ongemaklike goedjies kan vra, sonder om ongemaklik te kan voel, dan gaan daar meer deure oopgaan. – Liza (Openhartigheid)

Alhoewel die persoon met gesiggestremdheid dikwels vanweë onkunde met wantroue bejeën word, dra positiwiteit, humor en deurstellingsvermoë by tot oop kommunikasiekanale en positiewe kollegiale verhoudings.

- Subtema 4: Frustrasie en opofferings

Die persone met gesiggestremdheid ervaar dat hul soms 'n bietjie langer neem om dieselfde werk as hul kollegas uit te voer. Dit skep egter nie vir hulle probleme nie, aangesien die toesighouers en die kollegas dit so aanvaar.

Dit vat van my bietjie tyd om voor te berei, dis hoekom ek in die oggende bietjie vroeër kom om reg te wees vir my kliënte. Ek vat bietjie langer as die ander. – Marie (Bereidheid tot opoffering)

Sjoe, ek werk maar bietjie stadiger, ek werk bietjie langer. Ek werk meeste van die tyd na vyf, want my werk is, ons moet 'n sekere hoeveelheid werk doen op 'n dag. So my werk is bietjie stadiger, ek werk maar 'n ekstra uur of twee in. So dis maar al aanpassing wat ek maak. – Jannie (Bereidheid tot opoffering)

Lettergrootte van dokumente speel by al die respondente 'n rol. *Zoom Text*, 'n sagtewareprogram vergroot die lettergrootte op die rekenaar. Verder word toesighouers en kollegas versoek om groot en duidelik te skryf.

Hulle vergeet partykeer, soos dokumente of iets wat vir jou gestuur word en jy gee dit in gewone skrif. Alhoewel, Nadia maak myne nou altyd in grootdruk, maar sulke klein dingetjies wat baie keer... "Just check

for me that.." En ja, weet jy, ek kan dit nie sien nie, dit is te klein, of... Hulle is nogal geneig om dit partykeer te vergeet. – Corrie (Frustrasie)

Nie rêrig juis nie, net partykeer as ek, as al die terapeute besig is en daar kom 'n kliënt bo. Die strokie kan ek nou nie self lees nie, maar dan sê ek vir die kliënt, ag asseblief, ek kan nie sien nie, wat se "treatment" gaan jy vat vandag? – Marie (Frustrasie)

Sagteware, of eerder die gebrek aan goed funksionerende sagteware, veroorsaak dikwels frustrasie by die persone met gesiggestremdheid.

Maar al Firma X se rekenaars het nog nie JAWS op nie, so ek kan nog nie tik nie. Maar as hulle rekenaars JAWS op het, kan ek tik en my eie "bar codes" druk wat ek ook op die goed sit. – Dries (Frustrasie)

Sagteware met hul goed wat vir my probleme gee, maak dat ek stadiger werk as die volgende ou. Maar stadig maar seker sorteer dit ook uit. Hierdie nuwe bestuurder wat ek nou het, L doen baie om my te help. Hy gaan uit sy pad uit, waar die vorige ene, dit het op dowe ore geval. Ek moet 'n bietjie harder werk, ek moet 'n bietjie meer insit as die volgende ou. Maar ek dink die probleme wat ek ondervind, is meer uit onkunde op die veld waarin ek is, as my gesiggestremdheid. Die sagtewareprobleme sorteer uit, so op die ou einde sal dit heeltemal reg wees. – Liza (Opofferings, frustrasie)

Die "issues" wat ek hier het, met enkele individue in daai Call Centre, sou ek sê is rassisme, en my persoonlikheid. Dit het niks te doen met my gesiggestremdheid nie. – Liza (Frustrasie)

Uit die navorsingstudie blyk dit dat toesighouers en kollegas soms vergeet dat die persone met gesiggestremdheid nie dieselfde mate van sig as hulle het nie, vanweë hul normale optrede. Dit word egter nie as negatief deur die persone met gesiggestremdheid ervaar nie, maar eerder as humoristies.

Hulle vergeet partykeer, soos dokumente of iets wat vir jou gestuur word en jy gee dit in gewone skrif. Alhoewel Nadia maak myne nou altyd in grootdruk, maar sulke klein dingetjies wat baiekeer... "Just check for me that.." En ja, weet jy, ek kan dit nie sien nie, dit is te klein, of... Hulle is nogal geneig om dit partykeer te vergeet. – Corrie (Frustrasie)

90% van die mense of 100% van die mense hier weet ek is gesiggestremd. Party van hulle vergeet dit so nou en dan. Gister vra ek weer vir iemand: "pine shelving", waar is dit? Dan sê hulle vir my: Daar! – Dries (Frustrasie)

Opofferings wat deur persone met gesiggestremdheid gedoen moet word, is onder andere die hantering van langer werksure. Frustrasie wat ervaar word, hang dikwels saam met die feit dat die persone met gesiggestremdheid so normaal funksioneer dat hul kollegas vergeet dat hulle nie oor normale sig beskik nie. Kollegas huiwer egter nie om toegewings vir hulle te maak nie.

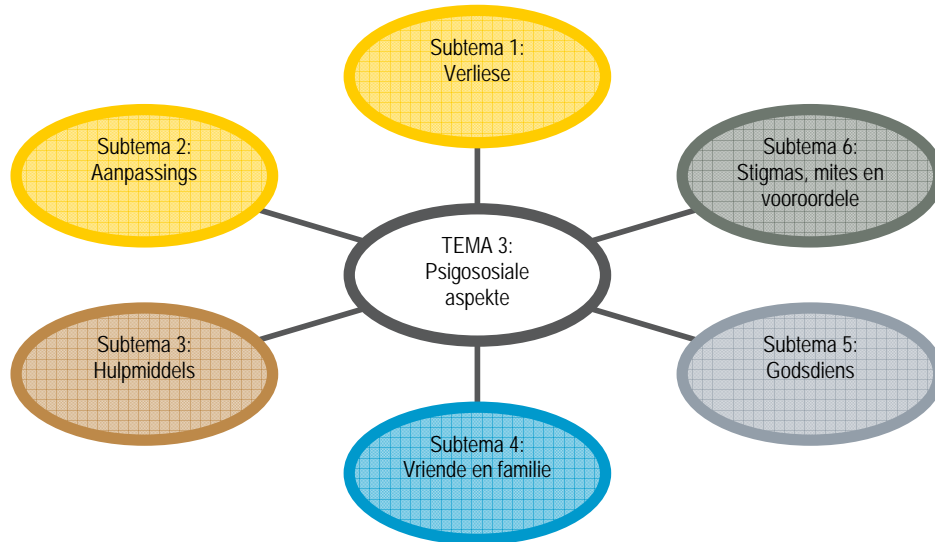
Samevattend kan daar gesê word dat hoop deur al die persone met gesiggestremdheid ervaar word. Verder is hulle dankbaar vir die belegging wat werkgewers in terme van verskaffing van hulpmiddels maak. Oop kommunikasiekanale dra tot positiewe kollegiale verhoudings by. Langer

werksure is 'n opoffering wat deur die persone met gesiggestremdheid gemaak word. Frustrasie word ervaar vanweë kollegas wat soms vergeet dat persone met gesiggestremdheid nie oor normale sigvermoë beskik nie.

4.3.7.3 Tema 3: Psigososiale aspekte

Hierdie tema handel oor die psigososiale aspekte soos deur persone met gesiggestremdheid ervaar. Hierdie tema en subtemas word skematies in Figuur 4.4 voorgestel:

Figuur 4.4: Tema 3 en subtemas

- **Subtema 1: Verliese**

Die verlies aan sig is nie die enigste verlies wat persone met gesiggestremdheid ervaar nie. Verskeie ander verliese realiseer in die proses, waarvan die verlies aan onafhanklikheid sekerlik die grootste effek op hul lewe het.

Hierdie onafhanklikheid word soos volg deur Maqbool (1988:1) beskryf:

(Independence) implies their ability to perform daily chores, indoors and outdoors without the assistance of a sighted person. However, it does not exclude the use of white cane, modified household gadgets, specialised educational equipment, and suitable aids for holding a job. Furthermore it also signifies the power of thinking and acting with freedom, and being economically self-reliant.

So ek probeer so min as moontlik afhanklik van ander wees. – Corrie (Strewe na onafhanklikheid)

Ek moet ander vra om my rond te ry en het dan hierdeur 'n groot deel van my vryheid verloor. – Marie (Afhanklikheid)

Ek kan nie self bestuur nie. Ek moet 'n vergrootglas gebruik en moet 'n kopseerpil drink, want ek kry permanent kopsere. Ek moet mense vra vir hulp oor klein dingetjies. – Liza (Afhanklikheid)

Ek kan hom nie met sy skoolwerk help soos ek moet nie, as hy 'n probleem het nie. Ek moet ander mense vra om dit te doen, want ek kan soveel met 'n vergrootglas na 'n wiskunde handboek sit en kyk. – Liza

Jy kan nie jou kind die hulp gee wat jy wil nie. Jy kan nie. Jy móét staat maak op ander mense om jou te help. – Liza

Jy weet, jy raak opstandig. Jy sal klaar kom sonder hulp. Seker nie almal nie, ek weet nie. – Liza

Persoonlik? Ek dink ek ly aan depressie, om eerlik met jou te wees, hoor. Op hierdie stadium. Ek slaap nie, ek moet pille drink om te slaap. – Liza (Afhanklikheid, magteloosheid, ontoereikendheid, opstandigheid, depressiwiteit)

Jannie ervaar onafhanklikheid nie soos die ander nie, aangesien hy met sy gesiggestremdheid groot geword het, terwyl die ander respondente almal eers in hul volwasse lewe gesiggestremd geraak het.

Dries het tesame met die sigverlies, ook twee van sy ander sintuie verloor.

Nee, ek het... Ek moes baie aanpassings maak, want drie van my sintuie is weg. Ek kan nie sien nie, ek kan nie ruik nie, ek kan nie proe nie. As gevolg van die gewas. Hulle het my... Met die gewas uithaal het hulle my reuk heeltemal vernietig omtrent. En ongelukkig omtrent 80% van my smaak is reuk. Wat ek op hierdie stadium proe, is soet, sout. En dan, die enigste koeldrank wat ek kan drink, wat vir my na iets proe, is 'n Coke. Want toe ek in die hospitaal was, het my broer vir my een keer 'n dag 'n blikkie Coke gebring. Dis al koeldrank. Ek het nou vir die dag vir my vrou Cream Soda gekoop – dis soet water met gas in. – Dries (Veelvoudige verliese)

In die ontploffing het Marie al haar aardse besittings verloor, van meubels tot klere. Sy is egter baie dankbaar vir die feit dat sy lewe.

Wat van al my goedjies wat ek versamel het al die jare? Want ek het alles gehad. Dit het alles in die bloute ingeskiet. Ek het nie eers onderklere gehad nie. – Marie

Ja, maar ék lewe. So 'n mens kan darem weer 'n yskas en al daai goeters weer koop. – Marie (Veelvoudige verliese)

Slegs Corrie woon steeds by haar ouers. Sy is egter van mening dat Optima Kollege se opleiding so goed was, dat sy ewe goed alleen kon gewoon het. Sy ry per bus in stad toe en stap dan enkele blokke na haar werk. Marie stap werk toe, Dries ry saam met sy toesighouer, terwyl Liza se vriend haar by die werk aflaai. Jannie stap, ry fiets of met sy motor. Marie en Jannie bly alleen in hul onderskeie woonstelle, terwyl Dries en Liza by hul gesinne woon.

By my ouers. – Corrie (Afhanklikheid)

Ek bly alleen, ja. – Marie (Onafhanklikheid)

My gesin moes aanpas om met my saam te lewe. So dit is 'n baie, baie groot aanpassing. Want ewe skielik is daar 'n blinde in die huis. – Dries (Aanpassing, afhanklikheid)

... omdat my vriend my in die oggende by die werk kom aflaai – want ek moet seweur begin werk. So ek moet twee busse kry om hier te kom. So ek moet of halfses in die oggende al op die eerste bus klim, al

vroeër as dit, ons ry nou sesuur by die huis. Maar ek sal ten minste so vyfuur by die huis moet ry, loop om genoeg busse te kry om betyds hier te kan wees. So nou kom laai hy my af. – Liza (Afhanklikheid)

Ja, ek bly in my eie plekkie. Dis verskriklik lekker. Ek bly twee blokke onder my werk. So, ek kan loop, ek kan fietsry, dis verskriklik lekker, dis gemaklik. – Jannie (Onafhanklikheid)

Slegs Marie en Jannie woon onafhanklik in hul onderskeie woonstelle. Die ander persone met gesiggestremdheid is gedeeltelik afhanklik van gesinslede vir verblyf en vervoer.

Veelvoudige verliese word dus deur die persone met gesiggestremdheid ervaar, waarvan die verlies aan onafhanklikheid sekerlik die grootste is.

- Subtema 2: Aanpassings

Aanpassing word in die *Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk* (1995:1) gedefinieer as die *Wederkerige proses tussen individu en omgewing om mekaar te akkommodeer om sodoende toereikende passing tussen menslike behoeftes en omgewingshulpbronne te bewerkstellig*. Dit is dus onvermydelik dat die persoon met gesiggestremdheid, sowel as sy gesinslede, aanpassings moet doen.

Weet jy, daar is nie regtig aanpassings gemaak nie. Hulle het net 'n groter TV gekry. Wat hulle wel gedoen het, is met goeters skuif. As ek nie kan sien nie, as dit miskien 'n donker vertrek is, dan het hulle vir my gesê... geskuif. Maar hulle nie rerig vreeslik veranderinge aan die huis self gebring nie, dat dit vir my moeilik is om dit te doen nie. En ek moet sê die kleintjies, my broer en susters se kinders, weet nou al ek kan nie sien nie. So, hulle het almal so basies groot geword en hulle verstaan dit en hulle is baie hulpvaardig. Dis nie 'n probleem nie. – Corrie (Aanpassings, begrip, samewerking, liefde)

Ek het dit goed ervaar, ek vra net. As ek nie vra nie, sal ek nêrens kom... As ek nie regkom nie... En almal wat saam met my werk – hulle weet. En van die kliënte ook. As ek hulle ontvang, gaan net deur die konsultasiekaart. Vir party sê ek ek kan nie sien nie. Maar party mense kan nie eens agterkom ek kan nie juis sien nie. – Marie

Nie regtig nie, want my ma en sussie bly hier, so hulle ken almal en die mense ken my, maar ek ken hul nie. Maar toe ek alleen... Dit was 'n groot uitdaging vir my, want dit was 'n bang gevoel, aanpassing. Hoe ek gaan regkom die eerste en... Die eerste maand en toe sien ek, OK, ek kan dit doen. Toe's my ma heeltyd by my en toe gaan my ma vir 'n operasie. Toe's ek heeltemal alleen. En toe kan sy nie eens my help met die banksake, "shopping", niks nie. Toe's ek heeltemal alleen. Toe sien ek, as ek my mond weer oopmaak, help mense my. – Marie (Aanvaarding, begrip, onsekerheid, uitdaging)

Ek moes aanpas om met die lewe saam te werk. My gesin moes aanpas om met my saam te lewe. So dit is 'n baie, baie groot aanpassing. Want ewe skielik is daar 'n blinde in die huis. – Dries

Dit vat ongelukkig baie lank om my kinders te leer om nie goed op die vloer neer te sit nie. Want baie keer sit hulle 'n glas wat deurskynend is, op die vloer – ek kan hom nie sien nie. Hulle sit 'n wit koppie op die vloer neer – ek kan hom nie sien nie. My vloere is wit in die huis. – Dries

Dis 'n geweldige groot aanpassing. Om van 'n siende, volsiende na 'n gesiggestremde of blinde te gaan. – Dries (Aanpassing, deursettingsvermoë)

Ná verlies van sig, moet aanpassings deur die persoon met gesiggestremdheid, sowel as die

gesinslede gedoen word. Hierdie aanpassings gaan nie sonder liefdevolle opofferings gepaard nie, maar met deursettingsvermoë. Dit verhoog die selfvertroue, selfaanvaarding en selfbeeld van die persone met gesiggestremdheid.

- Subtema 3: Hulpmiddels

Volgens Rowland (1975:2) benut 'n persoon met gesiggestremdheid *oor die 300 hulpmiddels wat hom in staat stel om te werk en te speel, om huis te hou en koers te hou*. Hierdie hulpmiddels vertolk 'n onontbeerlike rol in die lewe van persone met gesiggestremdheid.

Corrie: Bril, vergrootglas, groter TV, Zoom Text 8.3 en braille. Sy het 'n stok gehad wat uit haar hand gesteel is.

Marie: Vergrootglas. Sy het probeer om braille te leer, maar kon dit nie bemaagtig nie.

Dries: Pratende horlosie, pratende rekenaar (JAWS), pratende selfoon en twee groottes TV-readers.

Liza: Vergrootglas en Zoom Text.

Jannie: Groter rekenaarskerm, vergrootglas, bestuursbril en 'n gewone bril.

Rowland (1975:2) verduidelik dat braille 'n proses van lees is, waar klein verhewe knoppies op papier die verskillende letters uitbeeld. Dit is nie 'n maklike proses om braille aan te leer nie. Marie sê dat sy probeer het om braille te leer. Sy kon egter nie daarin slaag nie, aangesien sy te hard op die papier gedruk het. Whitcher (1999:388) vertel dat Nederland en Switserland alle bedrae op geldnote in braille aandui. In Suid-Afrika word braille ook op die nuwe geldnote gedruk. Dries en Marie bevestig egter albei dat hierdie braille nie effektief is nie aangesien dit met die gebruik van die geldnote verweer. 'n Ander wyse waarop note uitgeken kan word, is met 'n metaalstafie, verkrygbaar by Optima Kollege, wat die lengte van die note meet.

Die gebruik van gidshonde word om verskeie redes ingeperk (Whitcher, 1999:387). Slegs blinde persone kan werklik van hierdie honde gebruik maak, aangesien die hond en die persoon met gedeeltelike gesiggestremdheid mekaar nie gaan verstaan nie.

Die hond sien 'n paal, daar. Dan loop hy tot by die paal. Ek sien 'n paal 'n entjie en dan swaai ek uit. Ons gaan mekaar nie verstaan nie. – Marie

Al die respondente maak in mindere of meerdere mate van hulpmiddels gebruik, waarvan *Zoom Text* op die rekenaar en 'n vergrootglas die meeste benut word.

- Subtema 4: Vriende en familie as bron van negatiewe en positiewe belewenisse

Volgens Mattmüller (1978:64) word die gestremde se verhoudings dikwels deur simpatie, selfbejammering en vooroordele gekenmerk. Vriendskappe kan ook vir persone met gesiggestremdheid 'n positiewe of negatiewe effek hê. Hierdie effek is ook nie altyd afhanklik van die gesindheid van die persone met gesiggestremdheid self nie, maar kan 'n verskeidenheid van oorsake hê. Maqbool (1988:3) gaan verder deur te konstateer dat die persoon met gesig-

gestremdheid dikwels vanweë 'n gebrek aan selfvertroue huiwerig is om kontak met vreemde persone te maak, sowel as om nuwe omgewings te ontdek. Dikwels ervaar persone met gesigsgestremdheid baie negatiewe en moet nuwe vriendskapsbande opgebou word.

En jy kan met enige gesigsgestremde persoon wat siende vriende het, kan jy gaan vra. Almal gaan vir jou sê, jy verloor jou siende vriende. Die wat oorbly is waarlik die wat jou vriende is in die lewe. So ja, ek het deur die jare maar self weer bevriend geraak met gesigsgestremde mense. – Corrie (Verlies)

Van my vriende het my soos 'n sak warm patats gelos, goeie vriende, wat ek gedink het is goeie vriende, het my soos 'n sak warm patats gelos. – Dries

Ek het 'n ander vriend – ek het hom R21 000 geleen. As ek hom nie bel nie, bel hy my nie. – Dries (Verlies, verwyte)

Weet jy hoe bang is... mans vir daardie verantwoordelikheid wat jy inhou? Jy kry twee tipe "dates" – die een wat dadelik met jou wil trou en dink jy is 'n poppie wat die bank wil sit en "pamper" en jy gaan "weak" wees en jy gaan alles doen wat hy sê soos hy dit wil hê, aantrek wat hy wil hê, by die huis doen wat hy wil hê, want hy's bereid om vir jou te sorg en alles. Jy bly net die pion wat hy kan rondskuif. Hy wil na jou kyk. Ek weet nie hoeveel vrouens daar buite wil dit nog hê nie... En dan kry jy die een wat bang is vir die verantwoordelikheid. – Liza (Negatiewe belewenis)

Vriende word nie net verloor nie, maar gee ook aanleiding tot blootstelling, verwyte en skuldgevoelens, dus negatiewe belewenisse. Daar is egter ook die positiewe sy, waar vriendskapsbande van die vriende se kant af oor jare steeds in stand gehou word.

Ja, ons is so 'n groep vriende van vier wat baie dinge saam doen, ten spyte daarvan dat ons stokblind is, kom ons oor die weg. Ons is nie afhanklik van ander nie. – Corrie (Positiewe belewenis van kameraadskap, onafhanklikheid)

Hulle (haar vriende) het my aanvaar, dieselfde. – Marie

My vriende... was "actually" baie nader aan my. – Marie (Aanvaarding, vriendskap)

Dis vir my baie lekker en dis my beste vriend en ons kom verskriklik goed oor die weg en ons kan grappe maak oor my oë. Ek het 'n bynaam by sy ouers, so hulle noem my ou Mollie. As ek daar kom dan voel ek al klaar welkom. En dis vir my verskriklik lekker om daar te kuier... – Jannie

Ek het baie vriende en hulle almal is "great". – Jannie (Positiewe belewenis van gedeelde humor, aanvaarding)

Hegte vriendskapsbande word by Optima Kollege gesluit. Verskeie van die respondente het steeds kontak met vriende wat hulle by Optima Kollege ontmoet het.

Ek het nog met hulle almal kontak. – Corrie (Blywende vriendskap)

En die vriende wat ek daar gemaak het, het ek... Ek was mos verloof aan die een ou daar. Ek en hy't mekaar ontmoet, toe breek ons op en nou's ons weer vriende. – Marie (Blywende vriendskap)

Ek het drie van die vriende nog daarso, wat ek nog in kontak mee daarso is. – Jannie

Ek het 'n "amazing" vriendinnetjie gehad by Optima, sy het my gehelp met die studies... Want as dit nie vir haar was nie sou ek nie deurgekom het nie. – Jannie (Blywende vriendskap, ondersteuning)

Familie en gesinslede is 'n verdere bron van ondersteuning, maar soms is die ondersteuning minder positief. Corrie en Liza se gesinslede was en is tans steeds minder ondersteunend. Beide sou dit graag anders wou gehad het.

Ek het ok nie die ondersteuning gehad om eerlik te wees... My ouers het nie daaroor gepraat nie, want hulle het gevoel praat hulle daaroor, dan, jy weet, dan vererger dit die omstandighede. – Corrie (Gebrek aan ondersteuning, wanbegrip)

Maar omdat hy..., môre bel ek en sê, soos vandag, wil jy nie Jaco se rapport vir my gaan haal nie? Dan vang dit hom op 'n slegte oomblik en dan maak dit... En dit is hy, dit is my boetie wat op 'n stadium saam met my gebly het, dis my ouers, almal in my lewe, behalwe my eks-man, ek moet sê, maar "okey". Dis nou "besides the point". Die meeste mense... Die oomblik as hulle weet jy's... Hulle is baie maklik om bitsig te wees. ...Jy pla my! Of om woedebuie teenoor jou uit te haal. Jy weet, hulle laat jou voel jy is 'n las. Hulle laat jou weet. – Liza (Verwerping, verlies)

In Marie en Dries se onderskeie situasies het hul gesinslede baie vir hulle beteken.

Dit was erg vir hulle. Ek dink hulle het dit erger gevat as ek.. Ek het dit vinniger aanvaar. – Marie

Maar na die ongeluk, was ons (die gesinslede) "actually" almal meer, baie nader aan mekaar. – Marie (Aanvaarding, hegte familiebande)

My gesin moes aanpas om met my saam te lewe. So dit is 'n baie, baie groot aanpassing. Want ewe skielik is daar 'n blinde in die huis. – Dries

In die aande as ek moet gaan bad, het my broer vir my badwater ingetap, en dan't hy vir my gesê: kom ek gaan help jou dat jy kan gaan bad. Dit was natuurlik die lekkerste tyd van die dag, as my broer my badkamer toe vat om te gaan bad. – Dries (Aanpassing, aanvaarding, dankbaarheid, blydschap)

Jannie het ervaar dat sy ouers baie vir hom beteken, daarom wou hy hulle nie teleurstel nie.

Dit was baie, baie erg, want ek is baie na aan my ouers, veral my ma. – Jannie

Ek het geweet as ek nie gaan deurkom nie dan..., jy weet, dis druk op my want as ek dit gaan druij gaan ek my ma'le teleurstel. – Jannie (Drang om te presteer, waak teen teleurstelling)

Onderlinge verhoudings met vriende en familie gee aanleiding tot negatiewe en positiewe belewenisse soos verwerping, verlies, wanbegrip en verwyte, maar ook van aanvaarding, liefde en positiewe belewenis van kameraadskap.

- Subtema 5: Godsdienst as positiewe en/of negatiewe belewenis

Godsdienst is 'n besliste bron van ondersteuning sowel as van verwerping vir persone met gesiggestremdheid. Dries huiwer nie om te sê dat hy in die Here glo nie.

Ek glo in die Here... Want ek glo, die liewe Vader sal... as ek weer moet sien, sal Hy my help om te sien. Niemand anders nie. – Dries (Hoop)

Hierdie geloof beskerm hom egter nie teen teleurstelling deur medegelowiges nie.

Ek het die Woensdagoggend my predikant laat weet, ek't gesê ek soek hom langs my bed. En as ek nie daai geloof gehad het nie... het ek nie eers gegaan vir die operasie nie. – Dries

Ongelukkig, moet ek sê... dis die eerste en laaste keer wat ek hom gesien het, is voor die operasie. – Dries
Op daai stadium het ek uit my eie uit die kerk (in die vorige dorp) verskeie kere gebel en gesê ek is 'n gesiggestremde. Ek wil asseblief baie graag kerk toe gaan, of een van hulle, hetsy gemeentelede, hetsy kerkraad, my nie asseblief kan kom optel nie – dat ek moet kerk toe gaan. – Dries (Teleurstelling)

Geen reaksie was egter van die predikant, kerkraad of gemeentelede ontvang nie. Ná die operasie het Dries se geloof in God intenser geword. Tans skakel hy en sy gesin by 'n gemeente in waar hulle aanddienste bywoon aangesien hy tans Sondagoggende werk.

Jannie het as baba egter die teendeel beleef van wat Dries ervaar het. Sy ouers het eers na drie maande uitgevind dat hy blind is en ongeloflike ondersteuning vanuit hul kerkverband gekry.

Deur kettinggebed, ons het familie in die Kaap en Port Elizabeth wat pastore is, en die hele AGS van Pretoria tot en met Johannesburg, Kaapstad, Durban orals, het vir my gebid. – Jannie (Ondersteuning)

Die positiewe effek van godsdiens is dikwels die enigste kant wat genoem word. In hierdie navorsingstudie word dit as hoop en ondersteuning ervaar. Uit bogenoemde is dit duidelik dat dit egter ook 'n negatiewe effek in 'n persoon se lewe kan hê, soos teleurstelling en verwerping. Die onbetrokkenheid of verwerping kan verskeie oorsake hê soos distansiering, vooroordeel, stigmas, maar moontlik ook 'n wanbegrip van hoe om teenoor persone met gesiggestremdheid op te tree.

- Subtema 6: Stigmas, mites en vooroordele

Die siening bestaan dikwels dat persone met gesiggestremdheid verstandelik minder ontwikkel is. Uit navorsing (VNBW, 1993a:14) blyk dit dat 55% van die respondente in die betrokke navorsingstudie hierdie mening toegedaan is. Dit is een van die vooroordele waarmee die respondente vanuit die gemeenskap gekonfronteer word.

En dis ongelukkig, mense is, gaan van die veronderstelling uit, as jy nie kan sien nie, kan jy ook nie dink nie. So mense wil altyd vir jou dink en vir jou 'n besluit neem, wat nie reg is nie. Dit is 'n ding wat rereg, gestremde mense, veral ons gesiggestremdes, is nogal baie vatbaar vir sulke dinge. – Corrie

Weet jy, 'n mens voel minderwaardig. Jy weet 'n mens voel jy beteken nie rereg iets nie. Mense sien jou, jy is daar, maar mense sien jou nie, so jy voel dat jou gestremdheid is 'n mate, dit strem jou in 'n mate want mense dink omdat jy hulle nie kan sien nie, kan jy hulle nou nie verstaan nie. Dit laat 'n mens nogal nie lekker voel nie. – Corrie (Frustrasie, stigmatisering, minderwaardigheid, hartseer)

Kan nie dink nie. Wat kan hy doen? Wat kan hy...? Jy kan hom stuur om op die hoek gaan staan met die gebakte handjie. Want hy kan nie sien nie, hy kan niks doen nie. Jy kan nie vir hom 'n werk gee nie. – Dries (Minderwaardigheid, wanhoop)

Ja, dis wat ek sê: party mense dink jy mag nie 'n opinie hê nie. Dit gebeur by die huis ook. Jy weet die mense om jou, familie... Hulle sal vóór jou sit en praat oor wat gaan jy doen. Hulle dink jy... is nie 'n grootmens nie, jy is nie volwasse nie. – Liza (Magteloosheid, vernedering)

Daar is die verdere stigma van aanmerkings wat mense in die gemeenskap maak, uit onkunde ten opsigte van watter gevolge dit vir persone met gesiggestremdheid inhou. Helen Keller (in Scott, 1997:6) skryf: *It is not the blindness but the attitudes of the seeing to the blind which is the hardest to bear.* Dikwels word persone met gesiggestremdheid bejammer, aangestaar en soms selfs as minderwaardig en met minagting behandel. Al hierdie aspekte dra tot 'n negatiewe belewenis van die self by.

Dis ook 'n ding – 90% van die, nee 95% van die mense diskrimineer teen ons. In alle opsigte. Hulle dink jy is blind, jy kan niks doen nie. Ek kan jou my CV gee, kyk my CV en daar staan gesiggestremdheid – pasop hierdie ou is blind – hy kan nie werk nie. Dit het my afgebreek. – Dries

Ek het vanmôre vir iemand gesê: ek en blindes is ongelukkig in dié posisie, 90 of 100% van die siende mense, sê: hel, daai ou is blind, ek gaan hom lekker verneuk met geld. Nie net dit nie. Hier binnekant, weet... besef daai mense hoe seer maak hulle jou? – Dries (Diskriminasie, afbrekendheid, smart)

Ja, ek dink jy sal dit altyd kry. Ek het... dit gebeur met jonger mense, ek sal praat van tieners en daai ouderdom, is wat aanmerkings sal maak oor my oë omdat ek... die probleem van my oogkondisie is my oë kan nie fokus op een punt nie. – Jannie (Vernedering)

Negatiewe opmerkings vanuit die gemeenskap het 'n negatiewe effek op die ontwikkeling van die selfbeeld van persone met gesiggestremdheid. Dit is afbrekend en laat hulle minderwaardig voel.

Smith (1996:146) noem dat daar 'n vooroordeel in die gemeenskap bestaan as sou persone met gesiggestremdheid 'n groter geneigdheid tot siekteverlof as ander werknemers vertoon. Uit hierdie navorsingstudie blyk dit egter nie die geval te wees nie. Alhoewel Liza dit nie pertinent sê nie, is dit duidelik dat haar werk haar erns is.

Maar jy sien, dit is hoekom dit vir my so ernstig is om 'n sukses hier te maak. Van die agt wat hier aangestel is, het ek eerste die "gap" gekry om iets te bewys. Dis nie dat ek dink ek het meer vermoëns as wat S en L wat in Durban is, het nie. Verseker nie, ek is seker hulle is altwee slimmer as wat ek is. Maar ek het ten minste my een voet aan die anderkant van die draad. Ek kan. Ek weet ook watter frustrasies hulle het. "Come hell or high waters", saam gaan ek vir hulle sleep, "somewhere along the line". Jy weet, so wie gaan hulle help, as ek dit nie doen nie. Ons is nou by hierdie firma, ons het nou werk nou is ons tevrede. – Liza (Vasberadenheid, werk-etiek, motivering)

Corrie en Jannie is uitgesproke oor die feit dat hulle nie onnodig afwesig is nie.

Inteendeel moet ek sê dat gesigsgestremdes, en omdat ek in..., in die omstandighede waarin ek gewerk het, was ons almal basies gesigsgestremd, is daai mense nogal geneig om te sorg dat hulle by die werk is. Jy kan kyk, gesigsgestremdes kom nie sommer af nie en meeste van die tyd is hulle by die werk, tensy hulle situasie van so 'n aard is dat jy nou rerig waar nie kan nie. En ek meen, as ek myself vat, wat siekteverlof aanbetref, dis regtig absoluut so as ek in die hospitaal beland, bly ek van die werk af weg. Of soos

Donderdag toe ek siek geword het, en toe hulle my huis toe gestuur het. Maar dis ander omstandighede, dit het niks met my gesiggestremdheid te doen nie. – Corrie (Toegewydheid, betroubaarheid)

Ek vat baie min af by die werk, eintlik nooit. Ek is baie min siek. As ek siek is, sorg ek dat ek al my papierwerk op datum het. – Jannie (Toegewydheid, betroubaarheid)

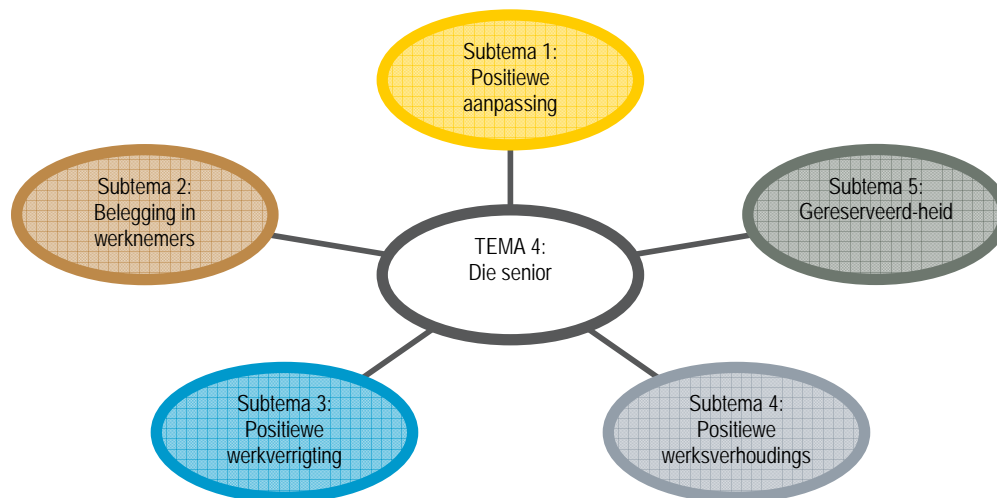
Vooroordele ten opsigte van siekteverlof en die produktiwiteit van persone met gesiggestremdheid blyk egter die teenoorgestelde uitwerking op persone met gesiggestremdheid te hê. Vanuit die navorsingstudie is dit duidelik dat siekteverlof slegs in uiterste situasies geneem word. Wat produktiwiteit betref, blyk dieselfde, en in sommige gevalle is hul produktiwiteit hoër as dié van siende kollegas.

Samevattend kan daar dus gesê word alhoewel negatiewe vooroordele vanuit die gemeenskap 'n afbrekende effek op persone met gesiggestremdheid het, dit blyk dat die gestremdheid die respondente eerder tot 'n hoër toewyding ten opsigte van hul betrekking inspireer.

4.3.7.4 Tema 4: Die toesighouer

Die toesighouer speel 'n kardinale rol binne die werkplek ten opsigte van die aanpassing van persone met gesiggestremdheid (De Kock, 2002:84). Hierdie tema en subtemas word skematies in Figuur 4.5 voorgestel:

Figuur 4.5: Tema 4 en subtemas

- **Subtema 1: Positiewe aanpassing**

The importance of promoting acceptance in the workplace cannot be understated (Lehr & Brown, 1993:418). Oor die algemeen word die aanpassing van die respondente baie positief deur die toesighouers ervaar.

I find her being a fast learner, very sweet. But sometimes she gets uptight, because she works with a lot of people. A lot of people come there. But I think as time goes on, and through the counseling of us telling her but... There are a lot of people. They come with different attitudes. They come with different problems. You

just have to stay calm. Now, I think she's now coping very well. – TM (Corrie) (Waardering vir persoon met gesiggestremdheid)

Ag nee, sy het dadelik ingeval. Daar was absoluut geen probleme nie. Sy het haar eie "cubicle" waarin sy werk en daar rangskik sy maar die goedjies soos sy dit wil hê. Maar daar is rêrig geen probleme nie. – LF (Marie)

Sy is 'n wonderlike mens. Sy is so positief in die lewe, en ons wens ons kan almal soos sy wees. So, dis die groot deel hoekom ons gesê het sy kan maar hier werk. Nadat ons haar ontmoet het, het ons net gesien watter lieflike persoon sy het en sy is eintlik ideaal vir die werk as masseur, want sy het 'n baie kalmerende geaardheid. – LF (Marie) (Lofbetuiging)

He is very enthusiastic. He knows what life, in this case work, means to him. He is very helpful and if he doesn't know where something is, he will ask for assistance. – AF (Dries) (Aanvaarbaarheid)

She asks a lot of questions which is very good for her, she's learning, because she hasn't been in this environment before, she is learning a lot. She is very enthusiastic and I always say to them if you've got the enthusiasm and attitude forget about the skills because you can learn it. Attitude and enthusiasm are the most important and she's got both of that. With that she has actually skilled herself to such a level that... She is quite good at what she does. – LN (Liza) (Aanprysing)

He has adapted actually phenomenally. – JM (Jannie)

There is never a problem. He always goes the extra mile. – JM (Jannie)

He may take a little bit longer, but he is exceptionally thorough. – JM (Jannie) (Lofbetuiging)

'n Positiewe en entoesiastiese gesindheid lei tot 'n verbeterde aanpassing van persone met gesiggestremdheid by die werkplek. Verder beleef toesighouers dit dat die persone met gesiggestremdheid leergierig, toegewyd, deeglik en kalm in hul houding teenoor die werkplek is.

- Subtema 2: Belegging in werknemers

In teenstelling met wat verskeie skrywers (Van Lierop, 2001:11; Tillsley, 2005) noem, skroom die werkgewers nie om onkoste aan te gaan ten einde die persone met gesiggestremdheid te akkommodeer nie. In die navorsing wat in Nederland (VNBW, 1993a:5) onderneem is, is bevind dat 79% van die werkgewers ekstra koste moes aangaan in die aanskaf van hulpmiddels soos vergrotingsageware, –hardeware en/of 'n aangepaste rekenaar of 'n braillerekenaar. In hierdie navorsingstudie is laasgenoemde uitgangspunt bevestig, naamlik dat werkgewers meestal nie huiwer om uitgawes aan te gaan ten einde persone met gesiggestremdheid te akkommodeer nie. Slegs Corrie ervaar dit dat die staatsinstelling vir wie sy tien jaar lank gewerk het, nie bereid was om aanpassings te doen nie, waarna sy 'n skeidingspakket ontvang het.

I think we have equipped her with a lot of things, like our system. – TM (Corrie) (Tevredenheid)

Ek dink op die einde van die dag het sy meer by ons aangepas as ons by haar. Die personeel help daar maar daarso om dan die kwitansies vir haar te lees en vir haar te sê wie se kliënt dit is en wat sy moet doen. – LF (Marie) (Hulpvaardigheid)

Liza has become a call centre agent and M, we moved into a back office because he is more blind as oppose to Liza. She can still see and doesn't use the same tool that he does. Her tool is more compatible to our system. His tool is not compatible to our systems. She uses Zoom Text which enlarges the screen, it's sort of a magnifying glass. – LN (Liza) (Aanpasbaarheid)

Verskeie aanpassings word van die werkgewer se kant gemaak, tot voordeel van persone met gesiggestremdheid.

That was overruled, so quite recently she asked me and I got permission to do that so she brought the laptop in and it is been sorted out and upgraded. And we loaded the software. She also do stand-by over the weekends and after hours. – LN (Liza) (Begrip, behulpsaamheid)

Yes, when he went to... for sales-coordinator we obtained a big screen for him, we obtained something for him that will help him to see better. – JM (Jannie)

I think it is also very fortunate that the company bought him a set of glasses that enables him to drive. Which cost the company a lot of money but he is the type of person they would put the effort in because he gives all his best all the time. – JM (Jannie) (Behulpsaamheid, offervaardigheid)

Volgens die toesighouers word daar nie gehuiwer om in persone met gesiggestremdheid te belê deur begrip en behulpsaamheid te toon sowel as deur die aankoop van die nodige hulpmiddels nie.

- Subtema 3: Positiewe werkverrigting

Die vooroordeel bestaan dat persone met gesiggestremdheid se produktiwiteit laer as die van siende persone is. Tydens 'n ondersoek bevind die VNBW (1993a:13) dat dit nie die geval is nie. In 'n volgende ondersoek kom die VNBW (1993b: 25) tot die gevolgtrekking dat werkgewers in 95% van die gevalle tevrede is met die produktiwiteit van werknemers met gesiggestremdheid. In werklikheid is dit baie hoër as die verwagte produktiwiteit. Hierdie navorsing van die VNBW word deur navorsing in Ierland ondersteun (*The National Council for the Blind in Ireland*, 2005). Die huidige navorsingstudie bewys ook dat die vooroordeel ongeregverdig is.

She must be able to help people, and I think she is doing that very well. And answering the board – we don't have any complaints. I think she answer it promptly within three or four rings. She's always on time, take the lunch and come back on time. I think she's just doing it professionally. – TM (Corrie) (Aanprysing van professionaliteit, stiptelikheid)

Sy is altyd bereid om te werk. Sy hou nie daarvan om niks te doen nie. As jy vir haar vra om na-ure te werk, is sy meer as bereid. Sy is baie goed. Die kliënte wat al by haar was, het net lof vir haar masserings en ons is rêrig baie, baie gelukkig. Op die stadium is sy net tydelik. Ek wens daar was 'n pos vir haar, om haar permanent aan te stel. Eendag miskien. – LF (Marie)

Haar produktiwiteit is baie hoog. Sy masseer net soveel of meer as my ander masseurs. En sy gebruik dit glad nie as 'n verskoning nie. Marie is... ek het al met mense met gesigsgestremdheid hier gewerk wat rêrig hulleself jammer gekry het die heel tyd en daaragter weggekrui het. Marie doen dit glad, geheel en al nie. – LF (Marie) (Waardering vir bereidwilligheid, produktiwiteit)

He can't help a customer fully. C's motto is, it doesn't matter if you are on this side of the building or that side of the building, you must know what happens on both sides of the building. It will take a little bit longer to get things because he doesn't know the whole shop, yet. But he is a fast learner. – AF (Dries) (Begrip, waardering vir leervermoë)

She is very productive and I am so happy with her work, especially her targets. And when she gets a call she tries to resolve it first time. Her stats are excellent for a person with her disability. Her stats are actually very, very good. If I compare to a normal person's you can actually say that she sometimes does it better. – LN (Liza) (Aanprysing van produktiwiteit)

Considering that he's got a disability, his work is outstanding, by far the most popular coordinator in the office. When the clients phone they request to speak to Juan. You will never meet a more helpful person than Juan. If they need anything in this office they ask Juan. He has already won a couple of awards and he is legible for a big award that comes up at the end of the year, which is the sales-coordinator of the year – which is a national award and Juan is definitely a candidate that is very strong in this position. – JM (Jannie) (Aanprysing van produktiwiteit en talent)

Uit die ondersoek deur die VNBW (1993b:6) blyk dit dat bevordering, vanweë 'n verskeidenheid redes, nie maklik realiseer nie. Een van die redes is dat die persoon met gesiggestremdheid doen waarvoor hy opgelei is. Jannie bewys egter dat hy oor die potensiaal beskik om nuwe vaardighede aan te leer en verkry dan ook bevordering.

He then did an outstanding job in that division and then we had a position come available for a sales-coordinator, which he applied for and we thought it was the optimum time for him to grow as a person. So he was then put into that position and he has done exceptionally well. – JM (Jannie) (Erkenning van uitsonderlikheid)

'n Positiewe houding teenoor die werk speel 'n baie groot rol in die totale aanpassing van persone met gesiggestremdheid. Van Lierop (2001:133) bevind dat *Een betere werkhouding is grotendeels herkenbaar deur de inzet, motivatie en concentratie van deze werknemers. Bovedien kan daarbij sprake zijn van een hogere arbeidsproductiviteit.* Volgens hierdie navorsingstudie maak persone met gesiggestremdheid ook geensins misbruik van hul gestremdheid nie.

No, I think the disability plays no role at all. She fits in very well. She is doing everything. – TM (Corrie) (Aanprysing van positiewe ingesteldheid)

No, she doesn't. I think she actually, she is very fair and honest. – LN (Liza) (Aanprysing van eerlikheid, positiewe ingesteldheid)

But I have never heard him say I can't do that because I've got a disability. – JM (Jannie) (Aanprysing van positiewe ingesteldheid, bereidwilligheid)

Die toesighouers ervaar beslis dat persone met gesiggestremdheid hul werk gewillig en met 'n positiewe ingesteldheid verrig. Stiptelikheid, gewilligheid en professionele optrede is verdere kenmerke van gedrag wat deur persone met gesiggestremdheid getoon word.

- Subtema 4: Positiewe werksverhoudings

Verskeie navorsingstudies (VNBW, 1993a:25; VNBW, 1993b:5) in Nederland neem 'n positiewe gesindheid waar by kollegas en toesighouers teenoor die persone met gesiggestremdheid.

As she grasp her work, she's doing it very well and no one is complaining. From the senior personnel, down to the staff. Everyone is happy. – TM (Corrie) (Tevredenheid)

Almal is baie lief vir haar, van die skoonmaker tot ons. Ons is almal baie lief vir haar en baie beskermend oor haar. – LF (Marie) (Toegeneentheid)

All positive. I have seen a change in their behaviour, they've become more positive. He actually motivates and inspires his colleagues. – AF (Dries) (Bewondering)

I don't think there is a perception in the office that she is blind and therefore treat her with care. She is a normal person and they respect her in that way. – LN (Liza) (Aanvaarding)

He has an outstanding relationship with his colleagues. – JM (Jannie) (Aanprysing)

Slegs positiewe gesindhede word dus deur persone met gesiggestremdheid geopenbaar.

In die navorsing in Nederland (VNBW, 1993a:22) is bevind dat, indien die persone met gesiggestremdheid die besigheid sou verlaat, 88% van die respondente of werkgewers bereid was om weer persone met gesiggestremdheid in diens te neem, aangesien daar funksies is wat wel deur hierdie persone vervul sou kon word. Wanneer 'n positiewe ervaring van 'n persoon met gesiggestremdheid in die werkplek ondervind word, baan dit die weg dat daar in die toekoms weer oorweging daaraan geskenk sal word om persone met gesiggestremdheid in diens te neem. Ook in die huidige navorsingstudie is die ervaring van die persone met gesiggestremdheid so positief, dat verskeie toesighouers nie sal huiwer om in die toekoms weer persone met gesiggestremdheid aan te stel nie.

Marie se toesighouer het in die verlede reeds ervaring van persone met gesiggestremdheid gehad, wat nie so positief soos die huidige ervaring was nie. Sy sou graag vir Marie in 'n permanente pos wou aanstel sodra 'n pos beskikbaar sou wees. Dieselfde geld vir Dries wat tans ook slegs tydelik aangestel is.

We will be open to other employees and since she had shown us that this disability doesn't stop her to do anything that any other person can do. – TM (Corrie) (Positief ten opsigte van ander aanstellings)

And I would never hesitate to employ another person if I have another Jannie. I just want to say if I could have ten Jannies, I would have them all. – JM (Jannie) (Positief ten opsigte van ander aanstellings)

Die positiewe verhoudings wat geopenbaar word, sowel as die wyse waarop respondente hul werk verrig, gee daartoe aanleiding dat werkgewers bereid is om in die toekoms weer persone met gesiggestremdheid in diens te neem.

- Subtema 5: Gereserveerdheid

Dit blyk dat persone met gesiggestremdheid óf nie oor hul persoonlike omstandighede praat nie óf dat daar nie geleentheid tydens werksure is om daaroor te praat nie. Dries en Corrie se toesighouers dra nie regtig kennis van hulle persoonlike lewens nie. Slegs Marie se toesighouer beskik oor beperkte inligting oor haar persoonlike lewe.

Sy is 'n pragtige persoon, baie goed aangepas, baie selfstandig. Sy doen dinge op haar eie. Ek sien haar gereeld. Sy bly op haar eie in 'n woonstelletjie en sy gaan gereeld op haar eie alleng na die winkels toe en so aan. Sy is vir ons almal 'n inspirasie op die einde van die dag. – LF (Marie) (Kennis van selfstandigheid)

I just know that she's got a son and it's herself. I think her responsibilities are quite a lot; because teenagers are not very easy to deal with, and especially for normal people, for someone like her, I could imagine. I think financially, sometimes she has a problem. I think everybody does. – LN (Liza) (Beperkte inligting)

I don't know. He would never really tell us. – JM (Jannie) (Onsekerheid)

Soos met die persoonlike omstandighede, dra die toesighouers nie werklik kennis van die opleiding wat die persone met gesiggestremdheid by Optima Kollege ondergaan het nie. Corrie se toesighouer dra geen kennis van haar opleiding by Optima Kollege nie. Tydens die onderhoude kon beperkte inligting ten opsigte van Optima Kollege wel aan die toesighouers oorgedra word.

Sy het vir ons gesê toe sy aansoek gedoen het. – LF (Marie) (Ingelig)

Ek het hom nie geken voordat hy vir die kursus gegaan het nie. – AF (Dries) (Oningelig)

Not at all. She asked me the other day if I wouldn't mind doing this interview. So I was going to ask you what the college do in terms of courses for this kind of people? – LN (Liza) (Onsekerheid)

I knew he went to college and navorsingstudied but he never told me what it entailed. – JM (Jannie) (Oningelig)

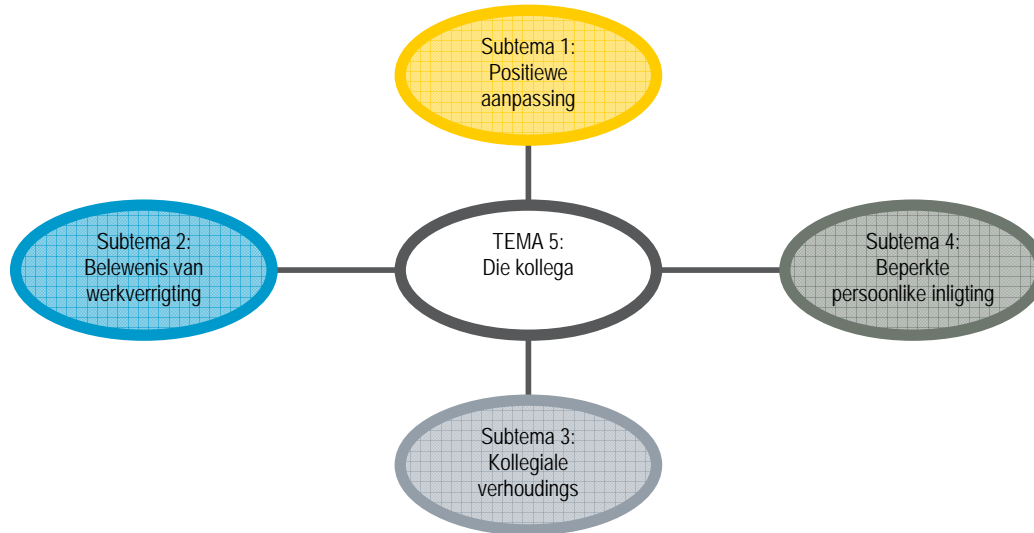
Oor die algemeen is die persone met gesiggestremdheid baie gereserveerd ten opsigte van hul persoonlike lewens, asook die opleiding wat hulle by Optima Kollege ondergaan het. Die rede daarvoor kon nie tydens die navorsingstudie vasgestel word nie. Liza beveel aan dat daar 'n organisasie behoort te wees wat met die oordra van inligting behulpsaam kan wees.

Samevattend kan daar gesê word dat die respondente 'n positiewe gesindheid in die aanpassing by die werkplek openbaar. Hierdie positiewe gesindheid veroorsaak dat werkgewers nie huiwer om in die werknemers te belê deur die nodige hulpmiddels aan te koop, of selfs in die toekoms weer persone met gesiggestremdheid aan te stel nie. Aangesien persone met gesiggestremdheid baie gereserveerd ten opsigte van hul persoonlike lewens is, is dit nodig dat inligting oor gesiggestremdheid in die gemeenskap beskikbaar gestel moet word.

4.3.7.5 Tema 5: Die kollega

Die kollega se ervaring van persone met gesiggestremdheid is 'n volgende tema wat uit die onderhoude na vore kom. Hierdie tema en subtemas word skematies in Figuur 4.6 voorgestel:

Figuur 4.6: Tema 5 en subtemas

- Subtema 1: Positiewe aanpassing

Van Lierop (2001:41) huldig die mening dat kollegas 'n kardinale rol in die herintegrasie van persone met gesiggestremdheid in die werkplek speel. Verder ervaar sy dat persone met gesiggestremdheid egter dikwels met agterdog bejeën word. Wanneer die nuwe kollega leer ken word, vervaag hierdie agterdog. Oor die algemeen ervaar die kollegas dat die persone met gesiggestremdheid gou binne die nuwe werkplek aangepas het. Nie een van die persone met gesiggestremdheid huiwer om te vra indien hul iets nie weet nie.

What she normally does, if she's got a problem, she'll give me a call, then I'll try and go and assist her where I can. But now, she's like 100%. – MM (Corrie)

What I can say, is like she's the one who said that they need to get Zoom Text. It's the first time we've seen Zoom Text actually. – MM (Corrie) (Positief oor aanpassing)

Ek meen hy was 'n... die eerste keer soos ek hom gesien het. Hy was 'n baie stil en teruggetrokke mens. Hy was nog nuut en ek dink dis omdat hy nog niemand geken het nie. En na die tyd, omdat hy nou met tannie Yvonne begin praat het, dat... toe hy nou op die vloer begin werk het, het ek hom nou beter leer ken. Hy is nogal van my punt af, is hy 'n baie skerp persoon vir my. Hy werk goed met kliënte, en ek meen met die bietjie probleme en dinge wat hy het, kan ek nie eintlik sê hy het 'n probleem nie. – DO (Dries) (Positief oor aanpassing)

Hy het verskriklik vinnig aangepas, baie baie vinnig. Eintlik vinniger as die mense wat jy outomaties sal aanneem, hulle weet van beter. – MK (Jannie) (Positief oor aanpassing)

Liza se kollega was bewus van die frustrasies wat sy aanvanklik ervaar het totdat die firma die rekenaar waarop sy moes werk, sowel as die sagteware, opgegradeer het.

Also the software she was using, at the beginning. It was an older version. So it gave her some problems, like it was hanging, etc. Because of the memory problems on the PC. So we had to sit down and get the upgraded version. – SL (Liza) (Probleemoplossing)

Die kollegas ervaar deurgaans dat persone met gesiggestremdheid met 'n positiewe gesindheid in die werkplek aangepas het. Verder is persone met gesiggestremdheid dankbaar vir die hulpmiddels wat die onderskeie werkgewers tot hulle beskikking gestel het.

- Subtema 2: Belewenis van werkverrigting

Volgens Smith (1996:146) word die foutiewe aanname dikwels gemaak dat persone met gesiggestremdheid se produktiwiteit en teenwoordigheid by die werk swakker as dié van hul siende kollegas is. In hierdie navorsingstudie word geen probleme ondervind ten opsigte van produktiwiteit of 'n negatiewe houding teenoor die werk of werkplek nie.

For her, I can say, working at a switchboard is frustrating, because it's call after call, call after call, call after call. – MM (Corrie) (Begrip vir frustrasie)

Nee, die probleem is net om te lees, maar om die massering te doen, nee dis nie probleem nie. – FS (Marie) (Begrip vir gesiggestremdheid)

Once before they got here, we had some mixed reactions, the colleagues – how are they going to cope? ...So, at this moment she settled in and she is performing very well. I'm sure there is their ups and downs in the beginning. But they definitely changed their minds after seeing her performance. – SL (Liza) (Bewondering vir vermoë)

O nee, ek dink almal dink hy is normaal, daar is niks fout met hom nie. Dis net as hulle hom vra om iets te doen en hy het 'n probleem, dan sal hy miskien sê skryf net vir my bietjie groter ek kan nie sien nie en dan is dit 'n grappie en dan is dit oor en verby. Maar almal het aangepas by hoe Jannie werk. As ons iets moet e-mail dan is sy e-mail miskien bietjie groter. As ons briefies op sy tafel moet los met boodskappe dan weet ons, ons moenie klein skryf nie, jy skryf maar bietjie groter. Anders gryp hy die vergrootglas en as hy nog nie kan sien nie dan sal hy jou vra. – MK (Jannie) (Bereidheid tot aanpassing)

Liza ervaar beslis dat die toesighouers en kollegas aanvanklik nie geweet het wat om met haar te doen of wat hulle van haar kon verwag nie. Nadat haar kollega haar onder sy vlerk geneem en by haar gaan sit en werk het, kan haar toesighouer nou dieselfde produktiwiteit van haar as van haar kollegas verwag. Dries se kollega dra nie kennis van enige aanpassings wat die firma moes maak ten einde hom te akkommodeer nie.

Die kollegas hanteer die aanpassings wat die persone met gesiggestremdheid by die werkplek moes maak met die nodige begrip en tegemoetkomenheid.

- Subtema 3: Kollegiale verhoudings

Esterhuizen & Van der Burgh (1982:8) ervaar, soos die werkgewers, dat die verhoudings met kollegas besonder goed blyk te wees, aangesien 99% van die respondente in hul navorsing te kenne gegee het dat hulle goed met hul kollegas oor die weg kom. Verder is daar ervaar dat die

respondente 'n positiewe gesindheid teenoor hul kollegas uitleef en hulself beslis nie isoleer nie. In die huidige navorsingstudie ondervind kollegas geen probleme in hul samewerking met persone met gesiggestremdheid nie.

They don't have any problems (in samewerking nie). – MM (Corrie) (Positief)

Ons werk baie mooi. – FS (Marie) (Positief)

She gets along with almost any culture, like the Zulu people, the Afrikaans-speaking, the English-speaking. There is no problem. – SL (Liza) (Positief)

Hy is rêrig een van die min mense wat as jy vanaand twaalfuur 'n probleem het, is Jannie een van daai mense wat sal sorg dat hy jou kan help. – MK (Jannie)

Maar ja, hy is ook altyd, hy sal my altyd op hoogte van sake hou soos byvoorbeeld hy gaan nou weer vir sy oogtoetse, soos nou net onlangs het hulle per ongeluk sy bril uit sy kar uit gesteel, die bril wat hulle (die werkgever) nou vir hom gekoop het om mee te bestuur. – MK (Jannie) (Positief)

Soos in die geval van die eerste vier persone met gesiggestremdheid, ervaar Dries se kollega dat hy positiewe kollegiale verhoudings handhaaf. Dieselfde gesindheid word ook teenoor toesighouers en kliënte geopenbaar.

- Subtema 4: Beperkte persoonlike inligting

Soos in die geval met die toesighouers, is beperkte inligting oor die persoonlike lewe en aanpassing van persone met gesiggestremdheid aan die kollegas bekend.

Nee, want ons afdae, hulle is nie dieselfde nie. As ek af is, dan sy's hierso by die werk. Maar nou vanmiddag, ons was saam, sy was op pad na die slaghuis, dan, sy het mooi geloop. – FS (Marie) (Beperkte inligting)

She loves her family. – SL (Liza)

Another thing, when she works for a long time on the PC, she sometimes complains of headaches. I take her medication for her. – SL (Liza) (Beperkte inligting)

Ek moet sê Jannie is 'n ekstrovert. Dis nogal vir my snaaks, ek, want ek sou gedink het hy sal eers bietjie wil wegsteek wat fout is en dan sal hy... Maar tog nie. Hy gaan aan soos 'n normale mens en hy het hope vriende, soos ek kan verstaan. – MK (Jannie)

Die paar keer wat ons nou al afgegaan het na die Pick 'n Pay hieronder, ek kan nie sien dat hy enigsins 'n probleem het nie. Hy sal miskien bietjie langer vat om te besluit wat hy wil hê – omdat hy dalk nie kan sien wat die prys is nie. 'n Mens sal dink hy kies en keur dalk maar net. Dis nie vir hom 'n groot aanpassing nie. – MK (Jannie) (Minder beperkte inligting)

Corrie en Dries se kollegas dra nie werklik kennis van hul persoonlike lewens nie.

Aangesien Dries se kollega kennis dra van die opleiding wat hy by Optima Kollege ondergaan het, is hy sterk oortuig daarvan dat die opleiding 'n besliste bydrae tot Dries se verbeterde aanpassing

binne die gemeenskap gelewer het.

It's the first time we've seen Zoom Text actually. And seems like she used to work with the Zoom Text before she came to the Organization. So I think, if she went to Optima, they helped her a lot. – MM (Corrie) (Beperkte inligting)

Nog nie, want ons is altyd vol bespreek hierso. – FS (Marie) (Geen inligting)

Hy't my bietjie daarvan vertel, van die kursusse wat hy ondergaan het. – DO (Dries) (Beperkte inligting)

Lisa told me it is a college for the blind. – SL (Liza)

She did some training. Call Centre, typing on a computer. – SL (Liza) (Beperkte inligting)

Hy het al aan my genoem, maar ek moet eerlik wees hy het nie gesê wat se opleiding, daai tipe van ding nie. – MK (Jannie) (Beperkte inligting)

Samevattend kan daar gesê word dat slegs beperkte inligting ten opsigte van persoonlike lewens en opleiding by Optima Kollege aan kollegas bekend is. Die gereserveerdheid ten opsigte van persoonlike lewens van persone met gesiggestremdheid wat by die toesighouers bemerk is, is dus ook hier van toepassing.

4.4 Analisering en ontleding van temas en subtemas

4.4.1 Tema 1: Optima Kollege

Die data verkry in Tema 1 handel hoofsaaklik oor Optima Kollege. Daar bestaan geen twyfel dat die inskakeling by Optima Kollege tot voordeel van al die persone met gesiggestremdheid gestrek het nie. Alhoewel almal nie ewe positief ingeskakel het nie, was die opleiding waardevol. 'n Verskeidenheid kursusse is deur die persone met gesiggestremdheid bygewoon.

Die volgende subtemas is geïdentifiseer:

- **Subtema 1: Kennismaking met Optima Kollege.** Hierdie kennismaking geskied op eie inisiatief van die persone met gesiggestremdheid of afhanklik van ander se inisiatief.
- **Subtema 2: Besluitneming.** Persone met gesiggestremdheid neem hoofsaaklik self die besluit ten opsigte van inskakeling.
- **Subtema 3: Emosionele inskakeling.** Die persone met gesiggestremdheid huldig almal die mening dat hul positiewe inskakeling by Optima Kollege tot hul positiewe aanpassing binne die gemeenskap bygedra het.
- **Subtema 4: Verhoging van lewenskwaliteit.** Die persone met gesiggestremdheid ervaar dit dat hul inskakeling by Optima Kollege bygedra het tot 'n verbeterde selfbeeld en lewenskwaliteit.

Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat inskakeling by Optima Kollege tot 'n beter lewenskwaliteit bygedra het.

4.4.2 Tema 2: Werk en Werkplek

Die werk en werkplek is die volgende tema wat uit die onderhoude na vore kom. Nie een van die persone met gesiggestremdheid kon ná die diagnose van gesiggestremdheid in hulle poste aanbly nie. Huidige betrekkinge wissel van vier weke tot twee jaar, maar vyf jaar by dieselfde firma.

Die volgende subtemas is geïdentifiseer:

- **Subtema 1: Aanstellings.** Ten spyte van die wetgewing vind diskriminasie en afdankings steeds plaas. Sommige persone met gesiggestremdheid ervaar dit egter dat hulle hul aanstellings vanweë bekwaamheid kon kry.
- **Subtema 2: Belegging in die persoon.** Die bereidwilligheid van werkgewers om in persone met gesiggestremdheid te belê, word met dankbaarheid gewaardeer.
- **Subtema 3: Positiewe samewerking.** Alhoewel persone met gesiggestremdheid dikwels met wantroue bejeën word, dra 'n positiewe lewensuitkyk by tot verbeterde kollegiale verhoudings.
- **Subtema 4: Frustrasie en opofferings.** Persone met gesiggestremdheid skroom nie om langer ure te werk ten einde dieselfde produktiwiteit as hul kollegas te toon nie. Die grootste frustrasie wat ervaar word, is die feit dat kollegas dikwels van die gesiggestremdheid vergeet, wat tog eintlik in die guns van die persoon met gesiggestremdheid tel.

Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat al die persone met gesiggestremdheid positiewe ervarings van die werkplek beleef.

4.4.3 Tema 3: Psigososiale aspekte

Psigososiale aspekte, wat die kern van die navorsingstudie is, is die volgende hooftema wat na vore kom. Elke persoon met gesiggestremdheid beleef dit op sy eie unieke wyse, maar toon tog ook ooreenkomste met die ander persone met gesiggestremdheid.

Die volgende subtemas is geïdentifiseer:

- **Subtema 1: Verliese.** 'n Verskeidenheid verliese word deur die persone met gesiggestremdheid ervaar, die grootste dié van onafhanklikheid.
- **Subtema 2: Aanpassings.** Aanpassings word deur die persone met gesiggestremdheid sowel as deur hul gesinslede gedoen. Hierdie liefdevolle opofferings dra by tot die verbeterde selfbeleving van die persoon met gesiggestremdheid.
- **Subtema 3: Hulpmiddels.** Al die persone met gesiggestremdheid maak in mindere of meerdere mate van hulpmiddels gebruik, waarvan *Zoom Text* en 'n vergrootglas die meeste benut word.
- **Subtema 4: Vriende en familie as bron van negatiewe en/of positiewe belewenis.** Vriende word soms verloor, maar die waarde van liefdevolle ondersteuning van vriende en familie kan nie onderskat word nie.

- **Subtema 5: Godsdienst as bron van positiewe en/of negatiewe belewenis.** God vorm die anker van die bestaan van sommige persone met gesiggestremdheid, terwyl medegeelowiges soms tot 'n negatiewe godsdienstbeleving bydra.
- **Subtema 6: Stigmas, mites en vooroordele.** Negatiewe houdings vanuit die gemeenskap toon 'n afbrekende effek, wat die persone met gesiggestremdheid minderwaardig laat voel.

Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat psigososiale aspekte positiewe en negatiewe gevolge vir persone met gesiggestremdheid inhou.

4.4.4 Tema 4: Die toesighouer

Onderhoude is ook met 'n toesighouer van elk van die vyf persone met gesiggestremdheid aan die hand van 'n semigestruktureerde onderhoudskedule gevoer. Vier van die vyf toesighouers was Engelsprekend, wat die onderhoudvoering effens bemoeilik het, aangesien die onderhoudskedule in Afrikaans opgestel is. Aangesien weinig inligting ten opsigte van Optima Kollege aan toesighouers bekend was, is oorsigtelike inligting ten opsigte van Optima Kollege aan die toesighouers oorgedra.

Die volgende subtemas is geïdentifiseer:

- **Subtema 1: Positiewe aanpassing.** 'n Positiewe gesindheid van persone met gesiggestremdheid lei tot 'n positiewe aanpassing binne die werkplek.
- **Subtema 2: Belegging in werknemers.** Werkgewers huiwer nie om finansiële deur middel van hulpmiddels in persone met gesiggestremdheid te belê nie.
- **Subtema 3: Positiewe werkverrigting.** Sonder uitsondering word positiewe werkverrigting van die persone met gesiggestremdheid ervaar.
- **Subtema 4: Positiewe werksverhoudings.** Uitstaande positiewe interpersoonlike verhoudings word deur die persone met gesiggestremdheid geopenbaar.
- **Subtema 5: Gereserveerdheid.** Weer eens is die persone met gesiggestremdheid, soos in die geval met die toesighouers, gereserveerd ten opsigte van hul persoonlike lewens sowel as oor hul opleiding by Optima Kollege.

Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat die toesighouers deurgaans 'n positiewe ervaring van die persone met gesiggestremdheid het.

4.4.5 Tema 5: Die kollega

Onderhoude is ook aan die hand van 'n semigestruktureerde onderhoudskedule met 'n kollega van elk van die vyf persone met gesiggestremdheid gevoer.

Die volgende subtemas is geïdentifiseer:

- **Subtema 1: Positiewe aanpassing.** Kollegas ervaar deurgaans 'n positiewe aanpassing by die persone met gesiggestremdheid.
- **Subtema 2: Belewenis van werkverrigting.** Kollegas ervaar deurgaans 'n positiewe gesindheid in werkverrigting deur die persone met gesiggestremdheid.

- **Subtema 3: Kollegiale verhoudings.** Goeie interpersoonlike verhoudings word deur die persone met gesiggestremdheid geopenbaar.
- **Subtema 4: Beperkte persoonlike inligting.** Soos in die geval by die toesighouers, beskik die kollegas oor beperkte persoonlike inligting ten opsigte van die persone met gesiggestremdheid.

Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat die kollegas deurgaans 'n positiewe ervaring van die persone met gesiggestremdheid het.

4.5 Samevatting

In hierdie hoofstuk is die navorsingsbevindinge weergegee. 'n Biografiese profiel van die persone met gesiggestremdheid is deur kort gevallestudies opgevolg, waarna temas en subtemas, voort-spruitend uit die onderhoude, gevoer aan die hand van semigestruktureerde onderhoudskedules, bespreek en met die literatuur vergelyk is.

'n Verskeidenheid psigososiale aspekte word deur persone met gesiggestremdheid ervaar. Beide die toesighouers sowel as die kollegas ervaar 'n positiewe gesindheid by die persone met gesig-gestremdheid ten opsigte van die aanpassing in die gemeenskap, maar ook die werkplek. 'n Gereserveerdheid word egter bespeur ten opsigte van persone met gesiggestremdheid se persoonlike lewe, wat opleiding by Optima Kollege insluit. Dit blyk egter dat opleiding by Optima Kollege beslis tot 'n verbeterde psigososiale aanpassing van persone met gesiggestremdheid bydra.